

SZÁRSZÓ ARANYA ÉS SALAKJA

Emlékezés a népi mozgalomra

A materializmus térhódítása a 19. században, a könyörtelen gazdasági verseny cinikus eszményrombolása századunkat a „Gyűlölet századává” tévő nacionalista és internacionalista szocializmus csábítása és fenyegetése között, a magyar népi mozgalom tudott olyan eszményt, célt adni a magyarságnak, amelynek értékrendje, a jónak, igaznak és szépnek felismerésére és követésére bírta híveit, és félévszázaddal elodázta nálunk a minden értéket tagadó, a Homo Sapiens Antropus egyetemes válságához vezető dialektikus cinizmus egyeduralmát. Akiben még ma is él Magyarországon a magyarság és az emberiség jövődjébe vetett hit és reménység, ez a hit és reménység még mindig a nagyon is elködösített, elbizonytalanított népi ideológiában gyökerezik. Viszont a népi ideológia egyes részleteinek félreértelmezése részbeni okozója a mostani magyar közélet-undornak is. Nem ünneplések ürügyévé, nem kultikus tisztelet tárgyává kell tenni a népiséget, hanem saját értékrendje alkalmazásával kiostálni belőle azt a salakot, amely aranya fényét elveszi, ember és jövő építésére alkalmazását megnehezíti. Sok higgadt, őszinte, szabad véleménynek kell elhangzania szóban és írásban a népi mozgalom ideológiájának, gyakorlatának, eredményeinek, erényeinek és hibáinak, jó és rossz hagyatékának a megállapítására.

Jó alkalom lett volna erre *Püski Sándor* születési évfordulója, hiszen az általa létrehozott Magyar Élet Kiadó köré szerveződött meg a népi mozgalom – szerintem, Püski Sándornál nincs nagyobb alakja a magyar művelődés 20. századi történetének –, nagy kár, hogy elmaradt.

Különben rendezvényekben, ünnepélyekben nincs hiány, még a népi mozgalom is kap belőle a balatonszárszói tábor ürügyén. Mint a róla megjelent hétszáz oldalas kötet tanúsítja, az 1993-as balatonszárszói tábor – amelyet amaz eredetinek ötvenéves jubileumára szervezett ugyancsak Püski Sándor – olyan volt, mint az aradi vértanúk emlékművének leleplezési ünnepélye lehetett annak idején: ott volt mindenki, aki a magyar közéletben kossuthista jelszavak imamalmi ismételtetésével akart népszerűséget szerezni a választópolgárok előtt. Aki szóhoz jutott, beszélt, sokat és nagyon szépen, a többieknek meg kellett elégedniük nevüknek az újságba kerülésével. Mellettük, közöttük szomorú szívvel, hallgatagon álltak azok, akik a reformkor eszméinek győzelmét jelentő 1848 örököseinek tudták és érezték magukat, és minden tőlük telhetőt megtettek – a csak lélekben jelenlévő, a nemzet nagyobb részét kitevőkkel együtt – a vallott eszmék megvalósítására. Az aradi ünnepségeken viszont mindenki tudta, hogy a tizenhárom vértanú halála az összejövétel oka, de az 1993-as csődületről sem a résztvevők, sem a távolmaradók nem tudták, mi is az összejövétel ürügye. Az egész magyar értelmiség

legértékesebbjeinek, akik félévszázadon át csak a vallásos tisztelet hangfogójával elmondott, rendszertelen suttogásokból hallottak a népi mozgalomról, azoknak semmi ürügy nem kellett, csak hallhassa végre a leghivatottabbak ajkáról azokat az igéket, amely a magyarságot kivezeti a félévszázados rabság testet, lelket, szellemet, államot, társadalmat, gazdaságot, műveltséget – egész nemzetet szétromboló pusztítása utáni tanácstalanságból. Hogy a politikai pártok szónokainak logorrheája helyett kapjon kevés, de valós értékre mutató szót. Ehelyett mit kaptak? Néhány tartalmatlan és hamis emlékbeszédet, és annyi újabb „csalhatatlan” pártprogramot, ahányan csak a táboron szóhoz jutottak.

Én, a távollévő, aki csak a kötetből és a résztvevők szavaiból próbálom rekonstruálni, mi is volt Szárszón 1993-ban, csak annyit állapíthatok meg, hogy ott a bizonyítványukat magyarázó, egymást túlkiabálni akaró szóárusok zsidvására volt, a jelenlévő és távolmaradó, útmutató igazságra vágyakozók szinte elkeseredésére. Nem találok magyarázatot arra, hogy a magyar közélet, a magyar művelődés, a magyar sajtó legjobb képviselői közül egy sem akadt, aki nem a maga követésére akarta volna rábírní a közönséget, megdönthetetlen, csalhatatlan érvekkel. Sem a történelmi ismert eszmények és személyek mellett, de még a maiak mellett sem agitált senki, csak saját maga mellett. Megdöbentő, de Jézus Krisztus követésére sem buzdítottak még a papok sem.

Ezek után lehet-e csodálkozni azon, hogy az 1994-es választásokon a magyarság egyik-kutya-másik-eb-ként minősítette a politikai pártokat? A magyar szellemnek még nagyobb vesztesége az, hogy nemcsak a közélet süllyedt ponyva színvonalra, hanem a magyar irodalom, zeneművészet, képzőművészet roppant terméktömege fulladással fenyegeti a szépségben tisztító fürdőt kereső lelkeket, mert a nagyon kevés – de elégséges – klasszikus érték mellett ott van tengernyi mennyiségben a vásári giccs és ponyva, és a jól csomagolt magazin színvonalú műalkotás. És a tudomány eredményeit pénzértéke alapján becsülő, igazságot a kacsával összekeverő, fizetett tájékoztatás mindent bővli-gyanúba keverő, kiábrándító, nagyon szomorú tény. Persze, jól tudom, a sem Istent, sem embert, sem nemzetet, sem becsületet, sem jogot, sem tisztességet nem ismerő közfelfogásért nem a szárszói tábor szervezői a felelősek, hiszen a népi mozgalom leghitelesebb bemutatása sem állíthatja meg a Homo Sapiens Antropust kihalással fenyegető egyetemes válságot. Az egyetemes züllést azonban mérsékelni, fékezni lehetne, hogy népünk számára ne jöjjön majd túl későn a jövődőt biztosító isteni kegyelem.

Nyilvánvaló, hogy egyedül nem vállalkozhatok a népi mozgalom metagnózisára, hiszen azt egyedül senki sem végezheti el. De annál inkább kötelességem a tanúságtétel a meggyőződéseim szerinti értékei mellett és hibái ellen, mert a mozgalom híve voltam és vagyok. Jogi szakvéleményt is adnom kell – azért vagyok jogász – a népi mozgalom perében. Bíró azonban nem lehetek sem én, sem más, csak a magyar nemzet összessége. Ennek a megszervezését várom az erre hivatott egyetlen szervezettől, a Magyar Írószövetségtől.

A jogelmélet az államhatalomnak alávetett személyek összességét mondja népnek.

A társadalom, a mindenkori szemléletnek megfelelően, szűkített értelemben használja a kifejezést, de használja, él vele, amióta csak közhatalom van a világon. A népiség, népiesség is végigkíséri a történelmet úgy is, mint a közhatalmi rendszer etikai alapja – demokrácia = népuralom –, és úgy is, mint relatív eszményi értékmérő, hagyományos, romlatlan, tiszta, naiv, megfontolt, bölcs értelemben. A művészeteknek is állandó ihletője, a pásztoridillektől, a

betyárromantikán át Reymont rusztikus realizmusáig. Az élet egészét befolyásoló, domináns ideológiává soha, sehol nem erősödött – ezt kizárta az a tény, hogy „alávetett” nem lehet „uralkodó” ugyanabban az időben –, de a forradalmiságban többször megközelítette az uralom kézbe vételét. Európa történetében, a középkor kezdetén, amikor a leigázott keresztyén nép kedvéért barbár uraik is bekerültek az egyház fegyelme alá. Másodszor a tizenhatodik században az Istennel közvetlen kapcsolatra vágyó nép olyan egyházi és állami politikai rendszereket juttatott uralomra, amelyek teljesítették vágyaikat. Végül a képviselői demokráciát uralomra juttató, 19. századi politikai liberalizmus is a „nép akaratára, a nép iránti szent kötelességre” apellált. A marxista szocializmus – bár átveszi a keresztyénségtől a „szocializmus” = testvériség jelszavát – nem illeszthető oda a sor végére, mert nem a nép, az emberek közötti jóindulatra alapít, hanem az osztályok közötti kiengesztelhetetlen gyűlöletre. Sikerült is a Krisztus utáni 20. századot a Gyűlölet Századává tennie.

Ahogy Európában nemzeti sorra csalogták a liberális demokráciában, leváltották aszerinti uralkodókat, és – jobb híján – a marxizmus legitim, vagy revolútív módján választottak maguknak új urakat. Ha már az emberiség annyira eszményét veszítette, hogy a társadalmi vonzás helyett az általános gyűlöletet fogadta el vezérelvéül – megjegyzem: gyűlöletet mindig könnyebb kelteni, mint áldozatkész szeretetet –, a még újabb irányzat az osztályok közötti kötelező gyűlölet mellé még a nemzetek közöttit is odatette – persze óriási közönségsikerrel. Ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy a vonzalom is, a gyűlölet is nem volt ott és nem hatott a társadalom életében Káin és Ábel óta, de csak megfelelő társadalmi és természeti körülmények között juthatnak uralomra. Mint a növényvilágban, a magvak milliárdjai szóródnak el évente, de csak minden milliomodik mag kerül olyan körülmények közé, hogy kicsirázhat, szárba szökhet, erdővé, rétté, egyéb vegetációvá fejlődhet.

A népiség ott volt és hatott a 20. században minden európai nemzetben, de az élet egészét átfogó, általános eszményt és értékrendet adó mozgalommá fejlődésére csak nálunk, Magyarországon lettek alkalmassá a körülmények, az első világháború elvesztése után. A népiségről csak az egész magyar nép, tehát a nemzet vonatkozásában lehet beszélni, ennek országa az egész Kárpát-medence, nemcsak Csonka-Magyarország. Nagyon kérem, senki se keressen ebben semmiféle rejtett politikumot, mert én nem tettem bele.

Most, hetven év távlatából jól látszik, hogy a magyar népi mozgalom nagyon, sajnálatosan nagyon leszűkítette a „nép” fogalmát, voltaképpen csak a pontosan meg nem határozott parasztságra és a paraszti származást vállaló értelmiségre szűkítve. Nyilvánvaló, hogy a Habsburg család és a mágánások nem voltak népek tekinthetők. A német lévén az ősellenség, akik az országvesztő háborúba vittek, a német származásúak sem nép, mint ahogyan a Károlyi Mihály–Kun Béla kommunista terrorjáért felelős zsidó származásúak sem azok. Az általában „uraknak” mondott réteg sem „nép”, lehetnek azok nemesi ivadékok, sznob polgárok, gazdag értelmiségiek, vagy az Európában már több száz éve spontán nemessé emancipálódó szellemi arisztokrata, honorácior diplomások. Az urbánus polgár sem „nép”, hiszen igazi, valódi, magyar népi hagyományok helyett német és zsidó eszményeket követ. Végül az ipari munkásságnak csak nemzethű része fogadható be, a zsidó internacionalizmus proletárjai nem. – Persze, ez a fogalomszűkítés csak elméleti volt, és ott is csak a harmincas évek vége felé, a népi ideológia megfogalmazási vitáiban jelentkezett. Gyakorlatban ebből annyi volt, hogy a szűk, valódi népi nemzetrész körül soha senki nem húzott átjárhatatlan határt. Teljes joggal

tarthatta magát magyar népnek a gróf, zsidó, a sváb és bármilyen idegen származék, úri ivadék, ha a magyar parasztság népi értéketálonját elfogadta. Például, hozzánk, Erdélybe úgy érkezett a népi mozgalom, hogy Teleki Pál, Atzél Ede, Molter Károly, Kós Károly, Karácsony Benő, Szász Pál, Szántó György, Nagy István és ezekhez hasonlók voltak a követendő élharcosai, és ma is nagyon meg kell gondolnom, ki volt közülük sváb, zsidó, örmény, polgár, arisztokrata vagy proletár származású. Ha valamire, akkor a magyar népi mozgalomra mondható, hogy gyakorlatában érvényesült a bibliai elv: ha valaki nincs ellenünk, mellettünk van az.

A 20. század elejére Európa is az Amerikában uralomra jutott materializmus befolyása alá került. Az anyagi világon túl nincs semmi, az emberi cselekvés mozgatója a gazdasági érdek, a pénz. Az ember életének csak saját fenntartása a célja. Ennek érdekében kell az életidőt három részre osztani: munkára, szórakozásra és alvásra. A munka célja a pénz szerzése, hogy az aktív pihenésre, a szórakozásra fedezet legyen. A szórakozás voltaképpen az idő mulatása lehetőleg minél több testi gyönyörrel. Család, nemzet, humánus, becsület, haza – az életszervezésre, a munkára, szórakozásra, alvásra adnak gyakorlati lehetőséget, nem célok. Ha valaki szükségét érzi, hihet Istenben, hogy munkáját jobban, időmulatását tartalmasabban művelhesse. A marxizmus, a szocializmus, ehhez még hozzá tett annyit, hogy a munka kötelesség, hiszen javak termelésére szolgál. A termelt javakat viszont mindenki valós szükséglete szerint kell elosztani. Az tisztázatlan maradt, hogy ki kötelezi munkára az embert, és ki osztja el a javakat.

Az anyagi javakért folytatott világháborúból a magyarság vesztesként került ki, a nyertesek valóban minden vagyonától – még országa kétharmadától is – megfosztották. Kapitalista világuralom következett, és természetes, hogy a tőkések és vállalkozók elemükbe kerültek a minimumra szorított munkabérek segítségével, elsősorban internacionális vonalon. Teljes anyagi nyomorra jutottak az országvesztés miatt a köztisztviselők fizetéséből élő értelmiségiek, a társadalmi feleslegről élő szellemi dolgozók, és az ezek ellátására szakosodott szolgáltatók. A kisipar termékeinek szűkös, de biztos fogyasztóbázisa csak a minden garast fogához verő, fősvénységig takarékos parasztság maradt.

Az anyagi nyomorúság és az abból való szabadulás revolútív szocialista próbálkozásának katasztrofális sikertelensége után kiderült, hogy a materialista ideológiák csak boldogtalanságot hoznak követőire. Boldog megelégedéshez olyan kevés anyagi kell, amennyi munkával mindig megszerezhető, ha a munka nem külső anyagi kényszer, hanem éppen nem anyagi célok megvalósításának eszköze. Magyarán: csak azt az emberi életet érdemes leélni, amelynek önmagán túlmutató célja, az életet is mérő értékrendje van, tehát erkölcsi, eszményi érték megvalósítására alkalmas. Egyáltalán nem filozófiai etikai megfontolásból, hanem az élő természettel való szerves kapcsolat folyamánként, tisztán gyakorlatias józanságból, a vidéki, földművelő ember, öntudatlanul élte, alkalmazta ezt a pozitív szabályrendet. Szabó Dezső, a jelenséget először szépirodalmi formába öntő leírója szerint, a parasztság nem vesztette el az életnek értéket adó Istenben, nemzetben, becsületben való hitét. Csak a paraszt tudta, hogy az élet jó, igaz és szép, azt érdemes élni, érdemes továbbadni, verejtékes munkával anyagiakat állítva elő, mert ez szolgál Isten akarata szerint a család, a nemzet, a haza, az egész emberiség javára. Eszerint a munka nem kényszer, hanem hivatás, egyszerűen életforma, mely szórakozás is, pihenés is, hiszen a léleképítés állandó folyamat, függetlenül attól, hogy ez termelő tevékenység, istentisztelet, sport, társalgás, szerelem, dal, tánc, olvasás, séta vagy elmélkedés közben történik.

Nyilvánvaló, hogy az ember mindig a legveszélyeztetettebb értékeit félti legjobban. A háborút megnyerő kozmopolita materializmus a magyarságnak Istenbe és nemzetébe vetett hitét támadta, természetes hát, hogy a védelem nemzeti és keresztyén lett. A kuruckor óta soha, még 1848-ban sem volt annyira egységes a magyar nemzet, mint a trianoni nyomorúság után. A határon túliak életösztöne az anyaország megerősödésében, sikerében, boldogulásában érezték reményeik megvalósulásának biztosítékát. Az anyaországiak és a magyar uralom alatt maradt szerencsések pedig, magától értetődően szolidárisak voltak a határon túliakkal, mint ezt a korabeli szépirodalom egyértelműen, Bródy Sándor tanúsítja, „mintha a mi hátunkon csattanna az az ostor, amellyel idegen uralom alatti testvéreinket verik”. Nem volt olyan magyar, aki „az isteni, örök igazság” érvényesítését, a békeszerződés békés revíziójára irányuló politika helyességét megkérdőjelezte volna. Ebben az egyben a parasztság is a liberális urak mögött állott. Feltétlenül bízott mindenki „az utolsó középkori lovag”, Horthy Miklós, erélyt, nagyvonalúságot, emberséget, biztonságot jelentő, úri becsületében. Ezt nemcsak a zsidókról mondhatom el saját, későbbi tapasztalataim alapján, hanem a románokról is. Valószínű, más, nem sovinszta népcsoport is így volt. Azt is Horthy érdemének tudta mindenki, hogy nem tűrt a belpolitikában szélsőséget: sem bal, sem jobb oldali diktatúra mellett még agítani sem engedett. A parlamenti többség végig a nemzeti liberális centrum kezében volt, a nemzeti-keresztyén jelszavakat hangoztató jobboldal befolyását mindig sikerrel ellensúlyozta az erős szociáldemokrácia.

A parasztság a Darányi Ignác, Nagyatádi Szabó István vonalán álló belpolitikát igényelt volna, valami neofiziokráciával és keresztyén szeretetkötelességgel korlátozott magántulajdonon, teljes jogegyenlőségen alapuló demokráciát, valami olyasmit, amit később „harmadik út” gyanánt fogalmaztak meg. A népiségnek egyelőre sem szervezete, sem vezérei, sem ideológusai nem voltak, nem lehet hát mozgalomnak mondani. A cél azonban annyira egyértelműen helyes volt, hogy a társadalmi spontaneitás is az egyetlen helyes úton tarthatta: az ifjúságot kell a nép, a nemzet szolgálatára nevelni. Mivel ez a cél egyezett a keresztyéniségevel, a népiség az egyházak ifjúsági nevelő tevékenységében, az IKE-ben, KALOT-ban és a cserkészletben izmosodott meg, megújulást hozva az egyházakat bigottságba süllyesztő irányzatokkal szemben.

A körülmények megváltoztak az 1930 körüli általános gazdasági válság következtében. Az amerikai szabadverseny kapitalizmus hitelét veszítette, és a társadalmi bajok megoldását keresők számára nem maradt más út, csak a szocializmusé. Ott, ahol az első világháború után nem volt baloldali forradalom, most a baloldali internacionalista szocializmusnak vagy demokratikus, vagy forradalmi kommunista irányzataiban keresték a megoldást. Ahol pedig – a volt Központi Hatalmak területén – a forradalmak mindenkit kigyógyítottak a baloldaliságból, különösen a proletárdiktatúra kísértéséből, – ott jobboldali, nacionalista szocializmussal próbálkoztak. Hogy Magyarország megmenekült a jobboldali diktatúrától, az – szerintem – nem annyira a konzervatív-liberális kormányzat bölcsességének, mint az időközben szervezetlenül is felerősödött népiség mérsékletének volt köszönhető.

Mindenki úgy tudja, hogy a magyar népi mozgalom Szabó Dezső Elsodort falujának Bőjtje Jánosával indul, 1919-ben, mert megszoktuk, hogy a dolgok a sajtónyilvánossággal kezdődnek. A valóságban az új eszmék, gondolatok bár többnyire magányos egyének fejében születnek meg, kisebb-nagyobb közösségek, társaságok beszélgetéseiben érlelődnek – ha érlelődnek –

kifejezésre érdemessé. Hogy milyen szóművész kerül abban a társaságban, vagy egész vidék társadalmában az eszme megfogalmazására és közzétételére, az a szerencsétől függ. Közismert, hogy a 17. században Vitnyédi István már régen házalt azoknak a gondolatoknak a propagálásával, amelyeket azután a költő Zrínyi juttatott el a magyar közönség fülébe, eszébe és szívébe. Tudnunk kell, hogy Kölcsey csak médiuma, megszólalási alkalma annak a reformkori magyar társadalomnak, amely a Himnusz gondolatait alkotta. Ezt magam is félreérthetetlenül tapasztaltam Ady Endrével kapcsolatban, mint ugyanannak az érmelléki úri társaságnak a tagja, amelyben annak idején Ady forgott. Ezek szerint Szabó Dezső nem kiagyalója a gondolatnak, hanem sokkal több annál: szószólója a 20. század elején olyan nagy, halállal fenyegető nyomorúságra jutott magyar nemzetnek. Ő csak a kötelességét teljesítette, amikor írásművészetét nemzete szolgálatába állította. Elévülhetetlen érdeme, hogy vállalta ezt a szolgálatot. És engedtessek meg nekem is itt kijelentenem, hogy én sem a saját kútfejemből merítem azt, amit leírok – tehát ezt a Tanúvallomásomat sem – hanem annak az egész erdélyi magyarság gondjaival küszködő, magyar értelmiségnek a gondolatait, érzelmeit, élethez való viszonyulását, a jó, igaz és szép iránti igényét igyekszem gyarló eszközeimmel a világ tudomására hozni, melynek Isten rendeléséből a tagja voltam.

Természetesen, a magyarok nem voltak sem kivételek Európa művelődésében a maguk népi gondolatával, sem világelsők a materializmus szélsőségeinek, a marxizmusnak és nacionalizmusnak az elutasításában. A 20. század nagy útkereső gondolkodóinak neve nálunk is közzsájon forgott állandóan. Aki tájékozottnak akart tűnni, annak emlegetniük kellett ezek neveit (betűrendben sorolom): Arrhenius, Benda, Berdjajev, Bölschke, Carlyle, Huizinga, Kayserling, Madariaga, Matolcsy, Mereskoviszki, Ortega, Röpke, Sombart, Stammer, Weber. Nagy kár, hogy Gierke, Gurvich és a reálszociológia és a szociálpszichológia más nagyjainak még a szakmabeliek sem ismerték a nevét. Még nagyobb kár, hogy Magyar Zoltánról, Hamvas Béláról és a kolozsvári filozófiai iskola értékes munkásságáról még mi, kolozsvári diákok sem tudtunk akkor. Persze, illett volna a Magyar Szemle kiválóságainak: Ravasz Lászlónak, Szekfű Gyulának, Ottlik Lászlónak, Moór Gyulának az elég sokra nem értékelhető gondolatrendszerait hasznosítani az új, a népi ideológia keresésében és megfogalmazásában, hiszen ezeken az alapokon – most már tudjuk – könnyen fel lehetett volna építeni a népi mozgalom soha el nem készült értékrendjét. Ismét beigazolódott azonban az a politikai paradoxon, hogy a legjobb politika a legfejletlenekebb. A Magyar Szemle, Ravasz László, Szekfű Gyula, Teleki Pál stb. ideológiáján nyugvó brit-típusú szabadelvűség annyira hiba nélküli volt, hogy csak szocialista oldalról lett volna támadható, és ezt védte ki a népiség, passzivitást tanúsítva az „úri” centrum-politikával szemben. A passzivitás oka pedig egyszerűen az volt, hogy a népiség eszmerendszere egyelőre kimerült a „józan parasztész” folklórízű hajtogatásában, megfogalmazva sem volt. Most mutatkoztak meg a parasztizmus hibái, hogy az úri értelmiséggel szembeni gyanakvás értelemellenességbe, tudományellenességbe csúszott. A jog prókátor urak paragrafus csavarása, a közgazdaság zsidó csalafintaság volt a neoprimitívek szemében. Gombos Gyulán kívül még komoly publicista sem volt a népiség oldalán. Ki fogalmazhatott volna itt akár csak eszmerendszert is?

A társadalom igénye viszont mindenkit színvallásra kényszerített, aki számontartásra vágyott, elsősorban a művészek, írók, költők kellett színt valljanak, annál is inkább, mert a gazdasági válság az egész magazin-kultúrát, bulvár dekadenciát, kabaré-varieté-iparművészet

piacát is erősen leszorította. Illik tudni, hogy az 1930-as népszámlálások szerint Magyarország volt a legmagasabb általános műveltségű országa a világnak: a legalacsonyabb analfabétizmus mellett, egy főre viszonyítva, első volt a világon a könyvkiadásban (Franciaország előtt). Finnország után a második folyóirat-kiadásban, és Észtország után a második iskolai végzettség tekintetében. Csak mellékesen: a rádióelőfizetők számában és a sportteljesítmények vonalán is a magyar volt az első. Persze ez az ország szegénységéből is következett, hiszen az olvasás a legolcsóbb szórakozás, hát még, ha a rádió olcsón szép zenéhez, színházi és irodalmi-est-élményhez is juttatja a széprevágó kisembert! Igaz, az ipari mennyiségben fogyasztott műalkotások túlnyomó többsége ponyva volt, csak kisebb része érte el a magazin színvonalát, és nagyon kevés a klasszikus értéket. Elsősorban esztétikai értékrendre, kritikára volt hát szükség, hogy utána jöhessenek a többi erkölcsi értékek, a tudomány és a társadalmi szabályrend. Természetes hát, hogy a népi mozgalomhoz csatlakozó írók (Szabó Dezső nyomdokain) kritikával kezdtek. Szívesen fogadta a magyar közönség az íróktól nemcsak az irodalmi, de a társadalmi kritikát is, mert az ilyen túlságosan is olvasott, irodalomcentrikus gondolkozású közönség előtt az író, költő tekintélye mindenek feletti volt. Az 1848 előtti reformkor költőinek dicsfényét fonta a magyar olvasó az élő írásművészek feje köré, ha az igényelte, vagy elfogadta. Az nem jutott eszébe sem írónak, sem közönségnek, hogy milyen áldatlanul sok akarnok diktátorjelölt él vissza az írás általi népszerűség-szerzés legolcsóbb lehetőségével. Hogy a nagyok közül csak Arany János foglalkozott kritikával is. Hogy Vörösmarty, Petőfi, Ady katasztrofális politikusok voltak, Kölcsey, Eötvös, Jókai és Mikszáth pedig jogászként és nem költőként politizáltak.

Az anyagiasság uralma alól szabaduló emberi szellem rendszerint a jóságot teszi első helyre a megvalósítandó erkölcsi célok közül, és ennek megfelelően az ember viselkedési normáit fogalmazza meg először. A huszadik századi magyar életmegújulás eltért ettől a Tízparancsolatként gyakorolt szokástól, még a reformok esetében követett tudományos igazság mércéjét is mellőzte, és a szép megvalósítására irányuló művészet értékmérőjét, az esztétikumot állította első helyre. A művészetek közül a mindenki által közvetlenül érthető gondolati tartalmat expressis verbis kifejező költészet, szépirodalom állott eddig első helyen. Nálunk, a világirodalomban páratlan gazdagságú líránk ellenére, a zeneművészet adta a népi művelődés értéketalonját: Bartók Béla és Kodály Zoltán zeneköltészete mindenkit a magyar népzene előtti hódolatra indított. Kodály még a nemzeti népnevelésbe sem átalott zenepedagógusként, teljes tudatossággal beállni, hogy a Gyűlölet századának minden szennye között is makulátlan jellemű mintaképévé legyen a magyar értelmiségnek.

Többek próbálkozása és asszisztálása mellett, Németh László alkalmazta elsőként következetesen a népzenén alapuló népi klasszicizmus higgadt mércéjét a szépirodalmi alkotásokra. Erre ő volt a legalkalmasabb, hiszen nemcsak kortársait felülmúló intelligenciája, és általános európai klasszikus műveltsége alapján, hanem azért is, mert mindenkit felülmúló fogalmazáskészségével könnyűszerrel megvédelmezhetette minden oldalról támadott álláspontját. Bár Szabó Dezső követőjeként indult, és legalább olyan szigorú volt, mint ő, – ráadásul még szenvtelen és következetesen tárgyilagos – bírálatát mindenki harag nélkül fogadta, igazát elismerte, tekintélyét elfogadta, és nem kárhoztatták magányra, mint Szabó Dezsőt. Herczeg Ferenc, Molnár Ferenc, Lengyel Menyhért, Márai Sándor, Kóbor Tamás és az ezekhez hasonlók értékeit nem tagadta, de – urbánusok lévén – egyszerűen hagyta őket az

olvasandók listájáról. Zugírókra, fűzfapoétákra nem vadászott, de nagy vihart kavart azzal, hogy Harsányi Zsoltot ponyvaírónak mondta. Karácsony Sándor (aki maga is a mozgalom ideológusának számított, kiváló előadó és író volt) és a szerény, de konok Püski Sándor, a radikális Féja Géza, és akik csak hozzáfértek a témához, a divat középpontjába került östehetségek után kutattak. Egész sor költő, író jutott közönséghez az östehetség címen, nagyrészüket azonban csak eredetieskedett a paraszti pózokkal, mert valójában legalább olyan színvonalú műveltséget szerzett autodidaktikusan, mint a diplomások többsége. Tagadhatatlan előnyük volt viszont a mindenféle iskola kaptafáitól való szabadságuk – a népiségét kivéve. A kritika gyengéd elnézéssel bánt velük, nehogy letörjék bimbózó lelki virágaikat kivirulásuk előtt, pedig – a világklasszist is elérő Sinka István kivételével – sokuk még a ponyvaközönség igényét sem érte el. Szabó Pál szépen indult volt, de tehetsége később politikai giccs-ponyva gyártásban merült ki. A kiváló publicista Veres Péternek szépíróként való futtatása viszont az egész népi mozgalmat végzetesen kompromittálta.

A népi irodalom legnépszerűbb, legtöbbre értékelt kiadványai az egész mozgalom zsinórértékéül szolgáló Ady Endre és Vikár Béla Kalevalája. Legmaradandóbb életműve Kodolányi Jánosnak volt, bár inkább tartalmi, világnézeti tisztasága, mint tényleges esztétikai értékei miatt. Tamási Áron Ábele a világszínvonal küszöbén állott. Ha szerzője meg nem torpant volna a székely modorosság közönségsikerében, vele a magyar próza – ha nem is a magyar líra mellé – de nemzetközi értékek közé emelkedett volna. Tagadhatatlan, hogy a magyar irodalom eddigi történetében Móricz Zsigmond tudott a legszebben írni, és Németh László a legjobban fogalmazni. Móricz írásait elfogadhatatlanná üresíti materialista osztálygyűlölete. Németh László prózáján és drámáján egyaránt érzik, hogy nála csak ürügy a szépírodalmi csomagolás a klasszicista hüvösségű, racionális indíttatású gondolatrendszere kifejtésére, lelki vergődésének termékeivel. A világirodalom ősidők óta használja ezt a gondolatközlési módot, több-kevesebb sikerrel, nálunk Heltai Gáspár, Bessenyei György, Fáy András és a 20. századi politikai tárca-irodalom alkalmazza – persze Németh László zseniális fogalmazókészségét nem számítva. Én azonban kritikusi jogosítvánnyal nem rendelkezem – nem is kívánok effélet – csak, mint a közönség tagja véleményezem az irodalmi alkotásokat. Véleményemet hát senki sem köteles elfogadni, de meghallgatni és megszívlelni mindenki, aki érdekelt lehet a kérdésben.

A népi művészeti kritikában nem a kritika volt hibás, hanem a népiség agyonszűkített fogalom-meghatározása, mely a jelen írás elején megállapítással szemben is tovább szűkült, kizárva a népiségből a tulajdonképpeni parasztot is, igazi népi csak a zsellér maradván. Így nem kell csodálkozni azon, hogy a (kommunizmus alatt, később nagyon is felszaporodott számú) „valódi” népi írók és költők – Erdélyben úgy, mint az anyaországban – csak iskolai, hatalmi parancsra kaptak olvasóközönséget, végzetes sebet ejtve a magyarság olvasókedvén.

A népzeneben gyökerező magyar zeneművészet általános sikere, az ifjúsági szervezetek lendülete, a neoromantika divatja és a jó mozgalmi szervezés a harmincas évek végére a népiség mellé állította az egész magyar fiatalságot (kit szívből, kit színből), tehát a jövő magyarát, első sorban az értelmiséget. Az én iskolámban, a zilahi Wesselényi Kollégiumban mindenki IKE-cserkész volt, „népi cserkészfogadalommal”: csak népdallal, népi tánccal mulat, műdalt nem énekel, kozmopolita táncot nem jár. És sokan azóta is tartják ezt a fogadalmat, sőt gyermekeiket is erre nevelték! Divat lett a csizmaviselés, a parasztos (durva) viselkedés, a

keziticsókolom-köszönés mellőzése. Németh László és társai nem viseltek nyakkendőt, mert ezt a gerontokratikus neofeudalizmus jelképének tartották („sans-cravatte”). A fiatalság gyengébbjei illetlenkedéssel, trágár kifejezésekkel, nőkkel szembeni lovagiatlansággal, a lányok farára veréssel, szoknya alá nyúlással jelezte hamisítatlan népiségét. – Sajnos, ilyesmit kiválthatott a hozzánk, Erdélybe, negyvenben bevonuló honvédség sznob skriblerekből verbuválódott tisztikarának kérlekalássan, bokaösszeverő, hányingerkeltő urizálása.

A népi mozgalom, a művelődési életben elért sikerei, Kodály Zoltán általános népszerűsége, a kiváló írók csatlakozása, a politikai hatalom kétségtelen jóindulata, Horthy személyesen intézkedett Németh László és Karácsony Sándor kinevezéséről, és a közvélemény egyértelmű sürgetése ellenére, társadalmi, gazdasági, politikai vonalon jóformán hallgatott. A földreform, a szövetkezeti mozgalom, és a népiség meg sem fogalmazott értékei közéleti érvényesítésének hangoztatása volt minden, ami történt. Most már tudjuk, hogy ennek oka a népi mozgalom irodalomcentricizmusa, főleg a társadalomtudományok feleslegességének tudatlanságból eredő hirdetése volt. A népiség lelkes fiataljai csak annyit tudtak szociológiából, hogy a marxisták elhanyagolták a falu tudományos kutatását, ezért ilyen irányú mozgalmat kezdtek, de vagy marxista, vagy semmilyen elméleti alapozással. Egyszerűen nem is hallottak a nyugati biológiai, pszichológiai, statisztikai, történelmi, közösségi organikus kutatások eredményeiről. Így születhettek meg olyan „hiteles” művek, mint Kovács Imre Néma forradalma, és Féja Géza Viharsarokja, Magyarországot kompromittáló, hamis propagandaanyaggal látva el ellenségeinket. A Kisantant védelme alá menekült kommunisták lelkesen szórták tele a világot gazdijaik kedvéért a „Hárommillió Koldus Országát”, és a magyar nép vérlázító elnyomását, kizsákmányolását, a barbár mágánások középkori uralmát ecsetelő szövegekkel. A későbbi proletárdiktatúra persze tovább fújta ezt a trombitát, úgyannyira, hogy most is kevesen tudják a nemzetközi felmérések akkori adatait: a harmincas évek közepén, az egy főre eső nemzeti jövedelem tekintetében Magyarország meghaladta szomszédait, még Ausztriáét is – egyelőre Csehszlovákia kivételével. Hogy a magyarországi földmunkás napszám vásárlóértéke ötszöröse (!) volt a romániaiaknak. Hogy 1926 óta a magyar országgyűlés felsőházában ott ültek a mezőgazdasági munkásság szakmájuk belső ügyeiben vétőjoggal rendelkező képviselői. Hogy Magyarország lakosságának 70 %-a rendelkezett ingatlan vagyonnal, de a 30 % többsége városi kisember, munkás és kistisztviselő volt, akiket csak olyanok mondanak koldusnak, akik gyárban még látogatóban sem jártak, nemhogy ott dolgoztak volna. Persze, a „falukutatók” – sokat ismertem közülük: becsületes, jó szándékú, városi úri fiúk voltak – még Illyés Gyula Puszták népének sem hittek, pedig az hiteles képet ad a gazdasági cselédség világáról, nem feledkezve meg a szigorú hierarchiáról, és hogy felettük ott vannak a koldusnak nevezett zsellér napszámosok. Györffy István a néprajz oldaláról közelíti meg a kérdést, és tárgyilagos, remek tanulmányokban tette közzé eredményeit. De – nem lévén osztályharcos szellemű – nem fogadták el a népi próféták, csak dicsérték. Kerék Mihály minden bírálatot kiálló tanulmányai a földkérdésről is hiába íródtak, hiába adta ki a Magyar Élet.

A jobb és baloldali szélsőség közötti, Harmadik Oldal elvét már a hírére, látatlanul is elfogadta a népi mozgalom minden híve, és nem ellenezte azt a kormányon lévő liberális centrum sem. Nem volt azonban senki, aki gazdaság-politikáját és állampolitikáját megfogalmazhatta volna. Kerék Mihályon kívül a népieknek nem volt gazdasági szakemberük, jogászuk még úgy sem. Az új értelmiség csak a második világháború előestéjére került

egyetemre. Bármilyen eredményes is volt a munkájuk, nem sikerült a háború végéig annyi jogászt és közgazdászt kiképezni, amennyit a közigazgatás és a lendületesen fejlődő gazdasági élet igényelt. A Magyary Zoltán-Kiss István-Bibó István-féle közigazgatás-korszerűsítési reformterv a háború végéig nem dolgoztatott ki. A filológus domináció jogászellenességének ez a késés volt az első, végzetesen nagy és helyrehozhatatlan kárt okozó eredménye. Mert az elkövetkezett szovjet megszállás mindennek útját vágta.

A harmadik út ideológiáját csak új erkölcsi normák megállapítása után lehetett volna megfogalmazni, ennek feltétele viszont csak az általános célokat magába foglaló új eszménybe vetett hit lehetett. Karácsony Sándor, Vatai László, Gombos Gyula, Kovács Endre egyes részleteket kidolgoztak jó alapozással. Németh László és a népi írók néhány több részletet, de felületesebben. Teljes áttekintést csak Kodolányi János adott a Zárt tárgyalás-ban és Veres Péter a Mit ér az ember, ha magyar-ban.

Karácsony Sándor pedagógus, zseniális didakta volt. Tanítványait, hallgatóit magával ragadta egyéni logikájával és dialektikus retorikájával. A református ifjúsági mozgalomból nőtt a népi mozgalom fiatalságának bálványává. Eszmerendszerének alapja a megújuló keresztyénség értékrendje – katolikus megfelelője Tóth Tihamér volt – és a jobb és baloldali szélsőség között elhelyezhető tiszta, magyar lélek felbecsülhetetlen értékű hagyományaival és új alkotásaival. A Csucsai front című írásában – a cím a magyar sorsot jelképezi – a Székely Hadosztálynak 1919 tavaszi hősi küzdelmét írja le a nemzeti elvakultság dühével támadó román hadsereg, és a hátulról támadó magyar vörösök ellen. Bár minden tudomány istenhívővé és magyarrá tételét tűzte ki célul maga elé, még a materializmustól sem határolta el világosan a maga eszmerendszerét. Erre csak a második világháború után döbbsen rá tanítványai, amikor a döntés ideje eljött. Végzetesnek bizonyult viszont az, hogy még a magyar nevelés valós feladatait is elhanyagolta úgy a szocialista testvériséget hirdető keleti, mint a sokkal veszélyesebb destruktív, hedonista nyugati veszéllyel szemben. Az pedig, hogy egy olyan közérdekű nevelési eszközt, mint a játék és sport, figyelemre sem méltatott, továbbá, hogy a nemes, tiszta szórakozás kérdésében sem mutatott utat – ezekkel, sajnos, kizárta híveit az emberiség egyetememes fejlődéséből.

Karácsony Sándorral kapcsolatosan, feltétlen szólnom kell a „Keleti Magyar”, a keleti észjárás, általában a keletiség kérdéséről, amely Karácsony Sándor és követői szerint a magyar népi értékrend kiindulópontja. Féja Géza és radikális társai a nyugati átkos, polgári, sváb-zsidó, dekadens, kozmopolita értéktelenség pozitív ellentétének nézték a hamisítatlan tisztaságú, őseredeti keletiséget, és határozottan tagadták a magyarokat és más nyugati kultúrájú népeket a keletiektől elválasztó értékrendi szakadéknak még a létezését is. (Még a pravoszlávia is elfogadható volt számukra.) Valami Fehérlófia-féle, tiszta ősiség utáni vágy, a turáni hagyományok, a magyar népdal és népművészet által megőrzött, keresztyénség előtti – bizony, sokszor a Krisztustagadásig menő pogánykodás – műveltség tisztelete, bizonyos Nyugattal szembeni ellenzékiesség, tagadhatatlan része volt mindig is a magyar nemzeti gondolkodásnak. Nem véletlen, hogy a „nyugati magyar” gróf Kelet Népe címet adja munkájának, amíg a „keleti magyarság” költő-vátesze a Nyugat folyóiratnak dolgozik. Sajnos a második világháború után – éppen a népiek kelet iránti rokonszenve miatt, a magyarság nem volt felkészülve a keletről jövő hódítók lelki mákonyával szemben.

Erdélyben, főként őszinte bibliaköri beszélgetésekben tisztázódott a látszólagos ellentmondás. László Dezső fogalmazása szerint a magyarság Kelet-kultusza nem holmi kuruckodó, pogány nosztalgia, hanem az eredeti jóság, tisztaság, édenelőtti büntelenség utáni nagyon is pozitív vágy kifejezője, mert az nem a földrajzi, térbeli Keletre irányul, hanem az időbeli Keletre, a Napkeltére, hajnalra, virradatra. Kelet az élet támadata, emelkedése, szemben a nyugat alkonyával, hanyatlásával, enyészetével. Azt azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy minden élő legelső törvénye a születés és növekedés után az erőink és tehetségünk érvényesítése, az pedig nem egyéb, mint minden értékünknek (nyugati) alkotásokban való elenyésztetése.

Németh László tudatosan készült a magyarság szellemi vezérségére. Kimagasló intelligenciája, alapos human műveltsége, fegyelmezett logikája, remek fogalmazó-készsége, tiszta embersége alkalmassá is tette erre, alkalmasabbá bárkinél is kortársai közül. Igazi nagy alkotásoktól, az élet tülekedésében való sikeres helytállástól azonban megfosztotta – saját maga által is megírt – kisebbségi komplexusa. A másét egyszerűen mindig többre értékelte a sajátjánál. A férfinél a nőt, a reformátusnál a katolikusnál – különben ateista volt – a magyarnál bármilyen idegent, csak minél távolabb álljon a magyartól, Magyarországnál az ellenséges országokat, a magyar sajátosságoknál, hagyományoknál az idegent, a férfit, a reformátust, a hívőt, a művelt ember sajátosságainál, tulajdonságainál, erényeinél értékesebbnek a másikat. Hogy ez egyéni életében miben nyilvánult meg, azt ő tudja és az övéi. Írásaiban viszont minden olvasója láthatja, hogy bátortalanodik el Németh László a szentencia kimondása előtt, hogy nem meri a legnyilvánvalóbbat sem egyértelműen állítani. A magyarság egyetemére nézve a legkárosabb a politikában volt Németh László kisebbségi komplexusa. A maga lebecsült egyéniségének megtestesítőjét látta a lovagias, református, magyar férfi Horthy Miklósból, ezért – bizony a legméltatlanabb módon is – harcot folytatott ellene szóban, írásban, magatartásban. Ez tette Németh Lászlót az úri liberális magyar politikának nemcsak ellenzékévé, hanem egyenesen ellenségévé. Talán a népi mozgalomba is ez vitte. Egyenesen megdöbbenő, hogy Németh László egészében elfogadta, magáévá tette a Benes Eduárd által megfogalmazott Kisantant-ideológiát, annak magyar változatával, a csonkamagyar szemlélettel együtt. Röviden: a barbár magyar urak a Habsburgok szolgálóiként elnyomták saját népüket és a kormányzásuk alá kényszerített másokat még inkább. A magyar népnek 1920 előtt nem volt országa. Akkor elosztották az elavult Ausztriát felszabadult népei között, így lettek független nemzetek Közép-Európa népei, a magyarok is. A magyarságnak hálásnak kell lennie a Trianoni Szerződésért, és mindent megtenni a szomszéd népek ellen elkövetett vétkeik bocsánatáért. Horthy fasiszta diktatúrája egész Európát veszélyezteti. Alapjának, a magyar irredentának a fenntartói, a határon túli magyarok, az emberiség közellenségei. Óromániai utazásakor, csonkamagyar meggyőződése miatt Németh László valóságos ellenséges viszonyba került az erdélyi magyar értékek mellett állást foglaló magyar írókkal. Ezt az ellenséges viszonyát haláláig fenntartotta, jóvátehetetlen károkat okozva az erdélyi magyarságnak azzal, hogy elnyomásának könyörtelen eszközeit, a román soviniszta kommunizmust kiszolgáló magyar származású kollaboránsokat – a Kisantant-doktrína erdélyi hirdetőit – ideológiai, erkölcsi és társadalmi védelmébe vette, és ezeket az anyaországi közvélemény elé az erdélyi magyarság reprezentánsaiként állította. Különben a románok – mint ez várható volt – gúnyosan utasították vissza Németh László

barátkozási szándékát. Még román tisztelői is elutasították: Tutea, a kiváló filozófus mondta róla: „Hogy lehet egy zseni ennyire együgyű?”

Tehetsége és tudása Németh Lászlót predesztinálta volna a népi mozgalom ideológiájának megfogalmazására. Ám erre – kisebbségi komplexusa mellett – ateizmusa alkalmatlanná tette. Istenhit nélkül nagyon nehéz bármilyen eszményt értékrendi alappá tenni, ha pedig sem a nemzetben, sem a hazában, sem a becsületben nem hisz valaki, egyenesen lehetetlen. Németh László hite (Plátonhoz hasonlóan) a legnagyobb emberi értékek: jóság, igazság, szépség mögött álló egészen elvont eszményre irányult. Persze, erre is lehetett volna etikát építeni, ha Németh László kategorikusan elutasított volna minden más igazat, erre viszont kétellyel küzdő lelke képtelen volt. Egy-egy gyönyörűen fogalmazott szentenciája valóságos klasszikus, örökérvényű moralitást tartalmaz. Általánosítani, magára a társadalomra alkalmazni már nem lehet a tételeit. A Cseresznyésben írja le boldogság-utópia-kísérletét: egy vallásos hit és szerzetesi fogadalom nélküli szerzetesrend és egy zsidó messianizmus nélküli cionista kibuc keveréke, kis bolsevik kolhoz-búzzal. Ráadásul, még a társas élet legelemibb gazdasági és felfenntartási kérdéseire sem tud választ adni. – Ezzel akarta Németh László Szent Benedek rendjének szekuláris utódát megalkotni.

Kodolányi János valósággal fanatikus hittel, kiváló logikával fogalmazta meg – azt hiszem, Pláton óta először – a nem-materialista világnézet eszmerendszerét. Az ember alkotásában formát öltő lélek transzcendens eszménye, istene megközelítésére, az isteni kifejezésére törekszik, amikor a jót, igazat és szépet alkotja. Az ember művei három koncentrikus gyűrű alakjában helyezkednek el a középpontban álló ideál-theosztól kisebb-nagyobb távolságra. A legbelső gyűrű a kultusz, a transzcendens célú cselekmény maga, a második gyűrű a kultúra, mindaz az alkotás, mindaz a jó, igaz és szép mű vagy cselekmény, amely a transzcendens ideál szerint értékes, a harmadik gyűrű a civilizáció, mindaz, amit az ember a maga érdekében, a maga hasznára alkot. A lényeges a transzcendens valóságba vetett hit, akkor is, ha az eszmény nem más, csak perspektíva, hiszen a kör középpontja is képzeletbeli, de meghatározza a körvonal minden pontját. Ha a hit csak formai, elhalványul a belső, a kultikus gyűrű – mint ez a görög klasszikusok esetében történt – de a kultúra gyűrűjének ez nem árt, sőt a misztika helyének a logika általi elfoglalása a kultúra gazdagodásához vezet. Ha azonban az ember alkotási cselekvésének értékét nem a transzcendens eszményhez való viszonya szabja meg, hanem antropocentrikus, evilági, fogható cél – még ha az a kultúra gyűrűjében is helyezkedik el, – az értékrend egysége megszűnik, a kultúra gyűrűjének egyes pontjai parabola-fókuszként önállósulnak, és az emberi lélek minden energiája a parabola ágai közé eső civilizációt erősítik öncélú hedonizmussá.

Sajnos Kodolányi értékrendszere csak a művelődési életre vonatkozott. Az is zavaró, hogy az aktuális igényeket is ki akarván elégíteni, a népi gondolatot a konzervatív liberalizmustól is elhatárolta, látszólag negyedik oldalra téve a népiséget. Az csak ötvenhatban, a népiség forradalmában derült ki, hogy ez nem negyedik oldal, vagy harmadik út, egyik eddigi politikai irányzathoz, részhez, párthoz nem kapcsolható, mert egy felettük álló erkölcsi értékrend síkján helyezkedik el. A Zárt tárgyalás vázlatát Kodolányi későbbi regényeiben részletesen kifejtette, és a materializmus előtt soha nem hódoló – valóságos mártír – életével hitelesen meg is pecsételte. Örökké sajnálhatjuk, hogy Kodolányi végleg adós maradt a közélet egészére

érvényes etikával, melynek alapján a népiség politikai programja kidolgozható lett volna. Így nem csoda, hogy – teljesen töretlen úton járván – ez Bibó Istvánnak sem sikerült.

A népi gondolatnak a materializmustól való elhatárolásában Kodolányi tüzéségi támogatást kapott a legközelebbi tudománytól, a Györffy István vezetése alatt szép fejlődésnek lendülő néprajztól. De a legnagyobb segítséget László Gyulának, egy kolozsvári művészettörténésznek a régészeti könyve, *A honfoglaló magyar nép élete* adta, objektív érvekkel bizonyította, amit a történelmi materializmus tagadott, hogy az emberi társadalom szervezete a történelem során nem gazdasági érdek alapján, hanem a vérségi leszármazás aulrendszerre bővülésén alapozódott. László Gyula társadalomrajza gyönyörűen beleillett a reális történelemelméletekbe, és éppen kitöltötte a nyugati társadalomelméleti kutatások hézagait. Azóta is a társadalomtörténet egyik axiómája. Mint kiderült, a 18. századig az európai történetírás is evidenciaként alapozott erre az ún. aulrendszerre, az ókoriak pedig egyenesen ebből indultak ki. A második világháború utáni magyar történetkutatásnak és történetírásnak kurta marxista póráza nem engedett ilyen irányú tevékenységet, úgy, hogy az, az azóta végzett történelemtanárok előtt is egészen ismeretlen. Hogy 1990 után is csak merev materialista kiadványokat hoznak be nyugatról és terjesztenek itthon, az egyik sajnálatos jellemzője a minden áron továbbdiktálni akaró letűnt despotizmusnak.

Veres Péter volt a népi mozgalom legvitathatóbb alakja. A paraszti bölcsesség reprezentánsaként, valóságos prófétai nimbuszal övezték az elején. A józan, becsületes emberség, hamisítatlan magyarság, feltétlen hiteles népiség, puritánság volt általános tekintélyének alapja. A népi mozgalom politikájában Veres Péter volt a – neobarokk-megkövetelte – Karizmatikus Vezér, egy személyben Cincinnatus, Mussolini, Lenin. Hogy kik kezdeményezték közéleti szerepeltetését: a szovjet bolsevik pártnak valamelyik jól értesült képviselője, vagy csak a Kommunisták Magyarországi Pártja építette be a magyar közéletbe – azt nem tudjuk, de hogy a kiválasztása nagyon jó volt, az biztos. Minden nemzetben nyitott Sztálin és pártja a parasztság felé, és Veres Péter is így kapta pártfeladatát. Ismétlem, szerencsénk volt vele, mert – például a románoknál Veres Péter alteregója *Romulus Zaroni*, Groza Péter buta és korlátolt kocsisa volt, akit egy nap sem lehetett említeni a kiváló, értelmes Veres Péterrel. A pesti színházak legjobb kosztümtervezői öltöztették fel a legnagyobb gonddal „parasztnak”, nagykörúti elképzeléseik szerint, hogy a nép romlatlan, hamisítatlan, eredeti, bölcs fiaként szerepeltethessék. Öltöztetésben nem mehetett végig szülőfaluja, Balmazújváros utcáján csődületkeltés nélkül, mert az 1930-as években ott már polgári konfekciót viseltek az emberek, azzal nem törődtek a jelmeztervezők. Veres Péter közéleti szereplésével szemben csak később támadtak kételyek, melyeket talán még ma sem illik kimondani. Nekünk viszont, Veres Péter működése kárvallottjainak, tehát a teljes magyarságnak, kötelességünk szembenéznünk a kérdéssel. Lehetett ugyan Veres Péter bármilyen igaz ember, útmutatása bármennyire is követendő helyes, tagadhatatlan, hogy akarva, akaratlan eszköze volt annak, hogy a magyar jövőre építésére nevelt népi értelmiség a proletárdiktatúra szolgálatába szegődött, végzetesen megosztva ezzel – és ez a megosztás még mindig a magyar társadalom legnagyobb rákfenéje – a magyarság erkölcsi egységét. Írásait most lapozgatva, nem értjük hajdani önmagunkat. Hogy lehetett ezeket egyáltalán komolyan venni, nem hogy esküdni rá, mint szentírásra? Akkor nem tudtuk, hogy az 1919-es csúfos bukás után, a kommunista internacionálé revízió alá vette módszereit, és a zsidó kozmopolitizmus helyett propagandájával

a parasztság felé fordult, vagy arra is. Különös óvatossággal kellett kezelni a magyarokat, mert itt erős szociáldemokrata párt képviselte a szocializmust, még a szokásos jelszavakat sem lehetett hangoztatni. Magyarra kellett fordítani a marxizmust a külvárosi zsargonról, nemcsak magyar nyelvre, hanem magyar gondolkozásra is. Ezt a tolmács szerepet látta el Veres Péter, hogy milyen sikerrel – az eredményén volt lemérhető. Semmi új tartalom a régi agitációs tézisek vonalán, és semmi eredeti szentencia a korabeli napisajtóval szemben. Különös bravúrral festette át a napisajtó témáit. A baloldaltól kihagyta a nemzetellenességet, a jobboldaliakból a nemzetesdít, lett belőle valami népi szocializmus, pontosan a magyar népiek szájíze szerint fogalmazva. De ott volt benne, a szavak és a sorok között a Kisantant kedvéért átfogalmazott nemzetközi kommunista program veleje, az osztályharc, az ateizmus és a magyarság magafeláldozása a szomszédnépek megnyerésének oltárán. Persze, hogy látszólag a szöveg a „magyar népiség lelkéből fakadó józan realizmusát és népi harmadik utat” dicsérte. Ha Veres Péter mindezt tudatosan a sztálinizmus beépített ügynökeként végezte, minden dicséretet megérdemel, hiszen vállalt feladatát kitűnően oldotta meg. Ha nem volt tudatában mit cselekszik, akkor a hozzá méltatlan, pitiáner kis pártagitátorok bábja volt népe megrontására beugratva. Jó volna az igazságot ismerni! Én már miniszter korában, 1945 márciusában, Debrecenben találkoztam Veres Péterrel. Olyan szuggesztív erővel állította, hogy Magyarországnak fel kell ajánlania öt falut Csehszlovákiának, és azok cserébe átadják nekünk a Csallóközt, hogy senki sem mert ellenvetést tenni a Juhász Gézánál ebédelő népi fejések közül. Engem, aki futárként jöttem volt Erdélyből, utasítást kérve az erdélyi vármegyék számára, akik akkor függetlenül látták el a közigazgatást a szovjet megszállás alatt, könnyen leszerelt azzal, hogy Észak-Erdély magyar volta nem vitás, Balogh Edgár régi kommunista, ő ki tudja keresni, mi az átmeneti teendő a Vörös Hadsereg megszállása alatt. Ha a kommunista párt az egyetlen, amit az oroszok engednek, azt kell magyarrá tenni, ennyi áldozatot mindenkinek hoznia kell! – Sajnos, mire hazaérkeztem a bölcs tanáccsal, a Kommunisták Romániai Pártja bekebelezte Erdélyt, meghirdette a párt románosítási programját, a magyarok számára kommunista mellékhelyiséget csináltak a Magyar Népi Szövetségben. Úgy hallottam, Balogh Edgárék azután is mindent megtettek, hogy legalább autonóm magyar kommunista párttagozathoz juttassák kétmillió népünket, de ez sem sikerült.

Mindenki tudja, hogy a második világháború elvesztése magában véve még nem lett volna katasztrófa, hiszen még Németországnak sem volt az. A katasztrófát a könyörtelen, dzsingiszida szovjet megszállás okozta. Hogy ezt nem megszállásnak, hanem „felszabadításnak” mondjuk, ezt én Veres Pétertől hallottam először, azzal a paraszti kupecravaszsággal érvelve, hogy „ha felszabadítóként fogadjuk őket, felszabadítóként fognak viselkedni”. Mint rövidesen megtudtuk, más országban is ezzel a trükkel ugratták be a népeket a megszállók minden elnyomó intézkedése elleni védekezésről lemondó passzivitásba. Az ellen sem tiltakozott Magyarországon senki, hogy a kommunisták – *Benes Eduárd* ügyeskedése eredményeképpen – a magyar népet bűnösnek, országát megbüntetőnek hirdették, elsősorban a német szövetség és a zsidók deportálása, és „Horthy fasiszta diktatúrája” miatt. Tudni kell azt, hogy Hitler kiszolgálásában a csehek és szlovákok jártak elől, utánuk a románok, a csehek anyagi javakkal, a szlovákok katonával, a románok mindkettővel. A zsidókat mindhárman likvidálták. Ezzel szemben Magyarországon működött a háború alatt végig az európai kontinens egyetlen demokratikus parlamentje, itt védték meg Európában a legtöbb

zsidó életet, a németekkel szembeni ellenállásban fogságba került az államfő és családja, a legitim miniszterelnök és sok más vezető politikus. Ezzel szemben a második világháború egyetlen nyertes állama Csehszlovákia, amely minden áldozat nélkül – még bombázást sem kapott, pedig a német hadiipar ott dolgozott – területi és gazdasági nyereséggel került ki a háborúból. Magyarország pedig mindent veszített, még becsületét is – saját fiai szemében is. Azzal kezdődött Magyarország ma is tartó fakutya-külpolitikája, hogy nem kél a nemzet, a haza, a nép védelmére ezzel a rágalomháborúval szemben, sőt sokan azóta is tagadják Magyarország történelmi folytonosságát. Innen az út egyenesen vezetett a párizsi béke körüli nevetőgörcsöt keltő, siralmas szerepléshez.

Bár a választáson a magyar nép egyértelműen a baloldal ellen szavazott, a megalakult Dilettáns Koalíció-ban a döntő szó a kommunistáké volt. Vorosilov marsall úgy állította össze Magyarország kormányát, mint a futballkapitány a csapatát. NB.: A csapat ellenfele a magyarság volt. Ez semmiképpen sem történhetett volna meg Veres Péter és a parasztpárt támogatása nélkül. Tudjuk, minden kommunista uralom alá került országban elsikkasztották a földreformot úgy, hogy majd mindenki kollektívbe kényszeríthető legyen. Tehát a kommunisták mindenképpen véghezvitték volna. De nem mindegy, hogy a magyarság akarata ellenére, vagy annak lelkes öngyilkos közreműködésével történik meg. Kerék Mihály kimutatta volt, hogy a magyar föld az egész nemzet vérrel és verejtékkel szerzett, legszentebb öröksége, azt nem szabad „földosztással” ebek harmincadjára juttatni. A földreform célja az, hogy az ország földje azok kezébe kerüljön, akik legjobban gazdálkodnak rajta, akik megbecsülik és dolgoznak érte, akik életük alapjaként szeretik, nem „termelőeszközként” használja. A népi mozgalom parasztideálja mindig a maga tagján végignéző, munkája eredményére, ősi örökségére büszke fölműves, aki földdel, természettel, embertársaival elválaszthatatlan egységet képez, Isten és a haza szolgálatában. Hiszen az irodalom is ezt fejezte ki Czuczor Gergelytől, Arany Jánoson át Sinka Istvánig. A magyar föld a Vérszerződés óta az egész nemzet tulajdona. Falusi közbirtokosságok, családok csak birtokosai voltak. A 19. század magántulajdonná tette a földet a kapitalista materializmus kedvéért, holott ez – mint a jogászok tudják – jogi képtelenség. A föld birtokjogát lehet adni-venni, élvezni, megsemmisíteni, magát a tulajdont nem. A kommunizmus éppen nemzeti örökség volta miatt hirdetett háborút a föld ellen, mint ahogyan a magyarság minden szent nemzeti öröksége, hagyománya ellen is hadat viselt, még – a Kisantant kedvéért – maga a magyar nemzet, annak hazája és becsülete, történelme, és jövője ellen is. Ezt a harcot mindenütt hirdették, „Minden nép maga számolja fel reakcióját és reakcióit!” de csak a magyarok – bocsánat, a magyarok egy része – vették komolyan, a többi nép közül senki sem volt bolond beugrani az idegen uralom trükkjének. Románia például, gondosan elvette a magyar birtokosok földjét, és kiosztotta a román parasztok között, és így román kolhoz lett a magyar birtokon. De ez a határokon kívül történt, a csonkamagyaroknak nincs közük hozzá, mint a „bűnös” felvidéki magyarok deportálásához sem! Igen, Kerék Mihály tiltakozása ellenére, ebek harmincadjára jutottak a magyarság közös örökségének legnagyobb értékei.

Nemcsak Kerék Mihály, de a baloldallal szemben álló egész akkori és mostani magyarság kérdezi, miért kellett Veres Péternek és a népi írók közül a *népi politikába* bevont két másik ortodox bolseviknek, *Erdei Ferencnek* és *Darvas Józsefnek* a magyar parasztság elleni háború janicsárjaivá buzdítania a népi mozgalom fiatal értelmiségeit? Mindenütt államosították a

felekezeti iskolákat, de – például Romániában – ez vallásghalázó egyházellenesség nélkül történt. Hogy lehet az, hogy a magyar ifjúság színe-virága, kétség nélkül a legkülönbek, a *Fényes Szelek* Krisztus gyalázásában jeleskedett? Miért kellett Veres Péternek – most hirtelen református lett – Erdei Ferenc kíséretében rátámadni Ravasz Lászlóra, hogy félreállíthassa a vallásszabadság elleni hadjárat útjából? Ha már Istent, Krisztust, Szent Istvánt, ezer éves magyar egyházat, vagy a népi mozgalom kibontakozásához védelmet és alkalmat adó Balatonszárszó keresztyén örökségét nem becsülte, hajdúsági lévén, Bocskai István hagyatékát becsülhette volna annyira, hogy – mint maga mondta: Rákosi kedvéért – hóhérságot ne vállaljon. Hogy a magyar irodalomtörténet lemoshatatlan gyalázatára, rendszer iránti hódoló reverzális aláírására kényszerítették a szellemi alkotókat. És a vonakodó írókat Veres Péter „győzte meg”. Hogy Ötvenhat után, amikor a világ rokonszenve 1848 óta először felénk fordult, és az Egyesült Nemzetek Szervezete a szovjet megszállás kiszorításának előkészítésére, emberi jogok ellenőrzésére bizottságot küldött Magyarországra, Veres Péter és társai olyan nyilatkozatot írtak alá a magyar írókkal, amely tiltakozott e bizottság jövetele ellen, helyeselve a Vörös Hadsereg fegyveres beavatkozását a magyar forradalom ellen, és e nyilatkozattal megfosztva az aláírókat szavuk hitelétől és írói becsületüktől. Veres Péter emellett végig hűséges csatlósa maradt Kádár Jánosnak és ilyen lelki prostitúcióra biztatta kompromittált író társait is. Nem tudom, Magyarországon miben jeleskedett a kádári megtorlás, de Erdélyben – másokkal együtt engem is – hadbíróság elé állították azokat, akik népük védelméért az ENSZ-hez fordultak. Bizony, sokan meghaltak és súlyos kényszermunkát vállaltak azért, hogy az ellenőrzés idejéig.

Nem azt kérdelem – egész nemzetem nevében – Veres Pétertől, hogy miért nem akadályozta meg a proletárdiktatúra berendezkedését, hiszen azt egy gigász sem akadályozhatta volna meg, nemhogy egy halandó ember. Be is rendezkedett mindenütt minden ellenállás ellenére. Még azt sem, hogy miért kollaborált népe ellenségeivel? Hiszen ismerem minden kollaboráns érvét. Úgy is megcsinálják, amit akarnak. Akkor pedig jobb, ha én ott vagyok, mert én szívem mélyén a tiétek vagyok. vö. a „kisebbit ütő smasszer elméletével”. A kommunista diktatúra alá kényszerült népeknek létérdekük volt, hogy nemzethű kollaboránsok, sőt nemzetükből pártaktivisták legyenek minél nagyobb számban. De ezt minden leigázott nép az ellenállhatatlan kényszer alatt, éppen annak kivédésére jól megfontolt – egyéni, vagy közösségi – érdekből tette, és a végén ugyanúgy hagyta ott. De arról győzni meg a magyarokat, hogy a kommunizmus a lehető legjobb a magyarság számára, hogy ha a rendszer múló gyarlóságai, a kozmopolitizmus és az orosz imperializmus megszűnik, ez fogja valóra váltani a népi mozgalom eszméit, az soha meg nem bocsátható bűn volt a magyarsággal szemben. Magyarországon jártamban még most is találkozom olyan kiváló, becsületes, tiszta, hazaszerető értelmiségiekkel, akik könnyes nosztalgiával dédelgetik a parasztpárt hagyományait, és nem értik ma sem, hogy a parasztpárt – helyesebben: zsellérpárt – nélkül a kommunizmus lényege, az ateista, osztályharcos csonkamagyar ideológia sohasem férközhetett volna a magyarság szívébe, nem osztaná meg ma is úgy a nemzetet, hogy legalább egy akármilyen centrumpártot összehozni lehessen! A „csonkamagyar” nem valami irredenta kifejezés. Eredetileg az anyaországiaknak a határon túliakkal szembeni önzését jelentette, amely még a Trianoni Szerződés által biztosított, magyar hazájukhoz való jogaiktól is megfosztotta az idegen uralom alá kerülteket, miközben a háborúvesztés minden ódiúmát, kárát rájuk tolt. Valójában a

csonkamagyar szindróma az a nemzeti betegség, mellyel a kommunista agitáció igyekezett megbénítani a nemzeti ellenállást „szalámpolitika”, melyben – mint a Tyúk és a farkasverem mesében – sorra mindenkit a közösség ellenségének nyilvánítanak, míg a kiszámoló hatalombirtokoshoz és szolgálóhoz nem érkeznek. Van a „csonka” szónak „herélt” értelme is a magyarban. Ez gazdagítja a csonkamagyar jelzőt, hiszen a kirekesztősdit csak természetes ösztönök híjával lehet megcsinálni. A szomorú bizonyosság, a Magyar Demokrata Fórum 1993-94-es szétesése viszont már nem a kommunista, hanem a Veres Péter féle parasztizmus még virulens fertőzésének az eredménye – de ezért már sem Veres Pétert, sem pártját felelősség nem terheli. Annál inkább azokat a mostani csonkamagyar betegeket, akik nem hajlandók ma sem a társadalmi-történelmi realitások gyogyyszerét bevenni.

Az erdélyi magyarság életében olyan nagy és örömteljes változást hozó Bécsi Döntés a népi mozgalom politikájának egyértelmű sikerét jelentette. Igaz, hogy a magasabb közhivatalokba liberális urak kerültek és ez a sznob polgárságban is a parasztságot lebecsülő közhangulatot eredményezett, sőt az *Erdély történelmi örökségét vállaló értelmiség* általános tekintélye a népiség oldalára állította az egész erdélyi magyarságot.

A szkeptikusok ugyan kételkedtek abban, hogy a románokban a hungarofóbiát le tudja győzni az európai szolidaritás és a józan megfontolás, de a közvélemény bizakodó volt. Románia átállása naiv ábránddá változtatta Közép-Európa német-csatlós nemzeteinek reményeit – a románokét is. Semmi kétség nem maradt afelől, hogy szovjet-orosz, bolsevik uralom alá kerülünk, átmenetileg. A menekülők száma megnőtt ugyan, de pánikról szó sem volt. Azok mentek el, akiket hivatalosan menekítettek, és az a néhány, akinek félni kellett a felelősségrevonástól. A tiszta lelkiismeretű túlnyomó többség nyugodtan várta a front átvonulását. – A vörös hadsereg viselkedése olyan volt, mint a híre: nagyon rossz. Felháborító volt viszont a román hadsereg „Maniu-gárda” embertelensége. Nem volt falu terrorcselekmény nélkül, és nagyon kevés magyar család maradt, amelynek tagjait meg ne kínozták, verték, vagy fogságba ne küldték volna. Csak később tudtuk meg, hogy mindez előre megfontoltan, a Benes-Sztálin program szerint történt, nagy egyetértésben: A románok mindenáron menekülésre akarták készíteni az erdélyi magyarokat, a Vörös Hadsereg pedig „a magyarok pártfogójaként” könnyen bevezetheti a proletárdiktatúrát az abszolút magyar többségű Észak-Erdélyben. A Magyarországon szolgálatba állított szovjetbarát kormány „mandátuma nem terjedt túl a trianoni határon”, az erdélyi magyarság tehát hatóság, szervezet, képviselő, sajtó híján teljesen ki volt szolgáltatva ellenségeinek. Sokan számítottak a hazatérő zsidók segítségére, de keservesen csalódnuk kellett, mert a zsidók hangadóinak ádáz magyarellenességét még fékezni se tudták a jóérezsű becsületesek, habár – valószínű – többségben voltak. A berendezkedő Román Királyság neve alatt a Vörös Hadsereg proletárdiktatúrája gyakorolta a hatalmat. Az anyaországból azt a tanácsot kaptuk, hogy tegyük magyarrá a kommunista pártot. Ott azonban nem kellettünk. A magyarok számára létrehoztak egy párt-előszobát, a Magyar Népi Szövetséget, szigorúan kommunista pártfegyelem alatt álló vezetőséggel. Teljes erővel folyt – most már „törvényesen” – az erdélyi magyarok „felelősségre vonása”. Minden magyar bűnös volt – Benes szerint – az értelmiségiek pedig fasiszták. A sok letartóztatás, internálás, fenyegetés csak a társadalom átgyúrására szolgáló megfélemlítés volt: Pártaktivistákat, aktív és passzív kommunista kollaboránsokat kellett toborozni. De ez nagyon jól szolgált a Groza-féle magyarelles program megvalósítására is.

A demokrácia a nyugat-európai nemzetállamokban született, onnan terjedt el a Föld többi részére, ahogy tudott, ahová tudott. Kelet viszont a despotikus birodalmak világa, nem ismerte a nemzetállamot, nem ismerheti a demokráciát sem. Ne hamarkodjunk el az ítéletet, mert nem a despotizmus a kivétel, hanem a Föld szárazulatának 3%-ára jellemző nemzetállam és demokrácia. A despota = kényúr nem a nép akaratából kapja hatalmát, és uralma fenntartói nem a nép reprezentánsai, hanem professzionista hatalomszolgák, *polonikárok*. A „polonikár” kifejezés a balkáni politikai zsargonból való. Eredeti jelentése „ételosztó” kaszárnnyában, börtönben polonik = merőkanál. Viszont „polikár” volt a nevük az oszmán uralom elleni szabadságharcosoknak. A szójáték olyasmi, mint a magyarban a „kuruc = kurva”. Keleten mindennek a despota a forrása, az étel is ő osztja polonikár szolgáltaival – Lenin még villanyt is adott! –, mindenkinek érdeke szerint. Aki elégedetlen, annak a polonikár a fejére üt a polonikkal, de ha az elég ravasz volt magát bebiztosítani, akkor a polonikár felszólítja: Hasszán! Nekem el kell mennem. Gyere, osszad helyettem! – És Hasszán, a hatalom veszélyeztetője a hatalom védőjévé, polonikárrá lett. Nos, Keleten nem köztisztviselők szolgálják községüket, városukat, megyéjüket, államukat és azok népét, hanem polonikárok a despotát, a falusi kisbírótól a miniszterelnökig, függetlenül a despota személyétől, minden politikai párttól és programtól, elvtől. Bizáncról jól tudjuk, hogy a császárt rendszeresen „alkotmányosan” a polonikárok választották, a számukra alkalmasak közül, és bizony inkább a despota állott a polonikárok szolgálatában, mint azok ennek. De – ne felejtsük! – a Bizánci Birodalom ezer éven át jobban működött versenytársainál, és ott állott össze a római jog, csak éppen nem volt demokrácia.

A Közép-Európát megszálló Szovjet Birodalom ezt a keleti, bizánci dzsingiszida despotikus közhatalmi rendszert hozta – mit hozott volna egyebet? – polonikárokat toborzott hát első teendőként. A Kelet-Európához tartozó szerbeknél, bolgároknál, románoknál ez a nép számára természetes, megszokott volt, könnyen ment. De a nyugatiaknál, különösen a baltiaknál, lengyeleknél, magyaroknál egyszerűen hazaárulást, nemzetárulást jelentett ez a megszállókkal való „kollaboráció”. Így mindenütt megmaradt a nemzeti identitástudat addig, amíg azt az újabb nemzedéknek is átadhatta – kivéve Magyarországot. Itt a népiségből csonkult parasztizmus, zsellérizmus túlteljesítette a kommunista despotizmus igényeit, és ellenségnek nyilvánította az úri Magyarországot, minden politikai és művelődési hagyományával együtt. Megtagadta, egyebek mellett, a keresztyénséget, amely a magyarságot az európai kultúrához kapcsolta, és a Kisantant kedvéért megtagadta az ezeréves Magyarország történelmét, amely a határon túliak identitástudatának alapja volt. Ha 1945. április 4-e előtt – esetleg 1920. június 4-e előtt – nem volt Magyarország – mint Beneš és Titulescu állította – akkor a határon túliak nem magyarok, hiszen a nemzet hagyományközösség. Így sikerült az Anyaországban csonkamagyar polonikár hadat állítani a kommunista despotizmus szolgálatára. Ennek súlyos következményei 1990 után mutatkoznak meg abban, hogy – minden más szabadabb lett állammal ellentétben – a természetesen polonikárokból álló közhatalmi apparátus egyszerűen megtagadja a magyar nemzeti érdekek szolgálatát. – Nem kell nagy fantázia annak a határon túliakat sújtó katasztrófának az elképzeléséhez, hogy a Magyarországot kormányzó csonkamagyarok szent szövetséget kötöttek az utódállamok magyar származású kollaborásaival, a Kisantant kormányok polonikárjaival, a határon túli magyar nép ellen. Ennek folytán 1944 és 1996 között – például Erdélyből – csak a kommunista despotizmus szerinti információ juthat

sajtónyilvánosságra mind a mai napig. – A magyarországi kormányzat pedig maga is polonikárként viselkedik, a már nem létező despota szolgálatában.

A most felsorolt panaszok ellenére, botorság volna a népi mozgalmat okolni a mindenképpen ellenállhatatlan kényszerhatalmi erővel rendelkező proletárdiktatúra sikeres berendezkedéséért. Magam mondtam az előzőkben, hogy a népi mozgalom ideológiája még gazdasági térre sem terjedt ki, nemhogy általános politikai értékrendet alkotott volna. 1956-ban egy ilyen, magasabb síkú értékrend gyakorlatban érvényesült ugyan, de elméleti megfogalmazása végleg elmaradt. Jó volna most rekonstruálni! Az ellenséges kényszerhatalmi berendezkedés miatt tehát nem vádolható a népi mozgalom, azonban a magyar művelődés, a magyar lélek és szellem értékeinek veszendőbe hagyásáért annál inkább. Elsősorban a már felismert irodalmi és művészeti értékektől való elfordulásért, mert hiszen ezért indult és terjedt el a népi mozgalom. Ez pedig – bármennyire fáj ezt kijelenteni – a népi írók bűne, hanyagsága, gyávasága. Mi nemzeti prófétának tartottuk Németh Lászlót, Veres Pétert, Tamási Áront, Karácsony Sándort, Kodolányi Jánost és a többieket is mind, ideértve az 1943-as Szárszón magukat kommunistának vallókat is. Minden kérdésünkben – a politikában is – hozzájuk fordultunk döntésért. Mi erdélyiek, 1945-ben és 1956-ban is tőlük kértünk eligazítást, és vállaltuk a halált, kényszermunkát, börtönt a kapott tanácsok kétely nélküli elfogadásáért. Hogy lehet az, hogy prófétáink közül csak néhányan – igaz a legnagyobbak – nem bizonyultak méltatlannak népünk előtti tekintélyükhöz: Kodály Zoltán, Kodolányi János, Sinka István és Illyés Gyula? Ezek miért nem hajtottak térdet a Baál-Nabukodonozor-Mammon-Sztálin-Rákosi-Kádár bálványa előtt? Csak a börtönben tanakodtunk afelett, hogy a Petőfi Sándor nimbuszára támaszkodó népi írók, az ötvenhatos forradalom közvélemény szerinti élenjárói közül egy sem volt ott a pesti barikádokon még kevésbé halt hősi halált meggyőződéséért, hanem annál gyorsabban megalkudtak a népi gondolat mellett kiálló ötvenhatosokat kiírtó kádárista ellenforradalommal. Nyilvánvaló, hogy hősiességet, vértanúságot senkitől sem szabad elvárni, de az, hogy magyar népi író a gyáva megalkuvás opportunistá voltát propagálja – mint Németh László tette a Galileiben –, az bűn a Homo Sapiens Antropus egyetemes erkölcsi szabályai szerint is.

A népi kulturális örökség kutatását valóságos világdivattá tette a 20. századi neoromantika. A tárgyi néprajz, a néprajzkutatás, a népművészet minden ága és a népi mitológia tudományos feltárása és rendszerezése iránt óriási volt az érdeklődés és lelkesedés. Büszkén állapíthatjuk meg, hogy a népi mozgalom iskolájában, Kodály Zoltán és tanítványainak keze alatt nevelődött magyar folklór és néprajzkutatók kiválóan megállták és megállják helyüket a világversenyben. A hiteles feltáró munka pedig klasszikus értékű anyagot adott minden művészet továbbfejlődése számára, a zenén, táncon át az építészetig minden irányban éltek is az alkotó művészek a lehetőséggel – kivéve a szépirodalmat és a nyomtatott írás utáni új gondolatközlési módok, a fénykép, mozgókép, fonográf, magnetofon, rádió, film és televízió – ahol hagyomány hiányában legnagyobb lett volna rá a szükség. Miért tette le a fegyvert a népi mozgalom fiatal csapata a keleti pártponyva és a nyugati konzum-ponyva előtt? Hol volt Németh László, Féja Géza és a harmincas évek többi kiváló műbírája, hogy megvédelmezte volna közönségünket, és – persze – alkotóinkat, ettől a híg lére eresztett bövli-áradattól? A legsajnálatosabbnak én a szépirodalom katasztrofális mértéksüllyedését tartom, hiszen művelődésünk legnagyobb értéke a szépirodalom volt. Hogy lehetett azt némán tűrni, hogy középiskolás önképzőköri színvonalú költők, írók – csak Erdélyben többen vannak ezernél, elláthatnák az egész Naprendszer

fűzfaszükségletét – áraszák el „műveikkel” a közönséget, sőt, ami még szörnyűbb, a tankönyveket. Bizony ez volt a legfőbb oka annak, hogy ma már senki sem olvas, legkevésbé a fiatalság. Az is nyilvánvaló vesztesége a magyar művelődésnek, hogy az igazán tehetséges alkotók és alkotások kiválaszthatatlanul – de kiszemelhetően! – el vannak keveredve az ocsú és konkoly közé. Udvari költészet korszaka lett a „szocialista” realizmus cégére alatt, de nem az önfeláldozó emberszeretet lovagi hőségét, vagy legalább a családjának női ideálját dicsőítette, hanem kicsi despota szolgák ügyességét a szocializmus ellenségeinek legyőzésében, azaz a gyűlölet forradalmának diadalát. A kommunista despotizmusban minden művészet, tehát a szépirodalom is csak pártpropagandát szolgáló agitációs anyag. Ez megkövetelte minden műnek a mozgósító tartalmát – ez volt a „szocialista realizmus”. Ez hívta életre a korszak jellemző műfaját, a publicisztika-költészetet, a hírlapi cikkek versbe, novellába, regénybe, színműbe foglalását. Megjegyzendő, hogy az igazi alkotóművész, mint Illyés Gyula, még ebben a műfajban is tudott nagyot alkotni! A szépirodalom és a propagandaanyag házassága elmosta a határt a szépíró és az újságíró között. Ez praktikus megoldást kínált a szépírók javadalmazásának megoldására – minden költő lapszerkesztőként kapott fizetést és – sajnos – minden újságíró költővé változott, de egyúttal a despotizmust kiszolgáló, akarat és vélemény nélküli polonikárrá tett mindenkit, akinek írása megjelenhetett. Mert abban, hogy propagandistáinak a hűségét alaposan ellenőrizni kell, abban a kommunista pártok szilárdan egyetértettek. A népi írók értékfölnye a nem-népiekkel – urbánusok, kozmopoliták stb. – szemben kétes volt már kezdettől fogva. A bolsevik szocialista realizmus dominanciája alatt pedig a népiek posványosodtak el inkább. Már ezért is, égetően sürgősen revízió alá kellett volna venni a népiség kultúra-megosztó, csonkamagyar álláspontját, hogy az addig kitagadottakkal egyesítve erőiket, siker reményében vehessék fel a harcot a kommunizmus szellemi diktatúrája ellen. A szovjet-orosz megszállás merőben új körülményeket teremtett, amelyek között alkalmazhatatlanná váltak az azelőtti normák. Mi Erdélyben, Európa keresztyén és nemzeti hagyományainak mértéke alá helyezkedve elvégeztük ezt a revíziót, értékrendünk felülbírálatát, hogy biztos iránytűt kapjunk a jövő magatartásunkra, de az anyaországban, ahol ez még fontosabb lett volna, máig sem történt meg. Művelődési téren ez a nyugati civilizációs szennyáradattal szemben védtelenséget jelentett, mely az itthoni természetes szórakozás-szükséglet szívasára még a vasfüggönyön is átfolyt, majd utána elöntötte a lidérces álommal ködlő bolsevik kultúrzónát. A harmincas években a népiség nem tűrte a Színházi Élet, és a bulvár-irodalom magazinkultúráját. Most ölbe tett kézzel kell túrni a kapitalista szórakoztató ipar és fogyasztási reklám „könnyű” zenéjét, táncát, irodalmát, költészetét, filmjét, színházát, mert nincs egészséges könnyűzene, egészséges szórakoztató olvasmány – csak a nyugati bővli utánzata.

Az igazán nagy veszteség, mely az egész Nyugat vesztesége is, a magyarság által sok vér és verejték árán, évezred óta megőrzött, emberi, keresztyén, európai és magyar hagyományok elvesztése volt. Hogy az ellenség kedvének megnyeréséért feláldoztattak a magyarság emberi értékei, becsülete, történelme, országa, jogrendszere, egészséges társadalmi öröksége – az bizony a népiek bűne, köztük is az íróké, hiszen nem teljesítették az őrálló egyetlen kötelességét, a fenyegető veszély megkiáltását! A laikusok ma sem tudják, milyen megbecsült hozománya volna az Egyesült Európában a magyar Szent Korona-elve – például – vagy a földbirtokjog, névjog, személyjog és az egész magyar történelmi alkotmány kiválóan

felhasználható analógiája, hogy csak a jogi értékeinkről beszéljek. Ezek megbecsülése alapján még a kommunista despotizmus kényszere alatt szerzett értékes tanulságainkról sem kellene lemondanunk, hiszen a szocializmusnak az egész emberiséget gazdagító vívmányai is voltak. Az egész felszabadult Középeurópa szégyene, hogy ott folytatja a kapitalizmus elleni harcot, ahol egy évszázada abbahagyta. A szabadságnak és szocializmusnak pártfeletti és államfeletti szintézisét villantotta fel az 1956-os magyar forradalom úgy, hogy még a kádárizmus is sokat hasznosított belőle, és most mindez 1990 után veszendőbe ment.

A kádárista ellenforradalom egyik kezében Ötvenhat könyörtelen megtorlása volt, másik kezében pedig „Aki nincs ellenünk, az mellettünk van” túléléssel kecsegtető lehetősége, a passzív kollaboráció ősi alapigéje kínálkozott. A magyarság sejtette, hogy valami bizantin-moszkovita fondorlatról lehet szó, de az irodalom élenjáró alkotói nyugtatták meg a kételkedőket, hogy a kéz ugyan Ézsaué, de a szó Jákóbé. 1957 nyarán ugyanis magyar írók nyilatkozatban tiltakoztak az Egyesült Nemzetek Szervezete vizsgálóbizottságának Magyarországra jövelele ellen, a győztes ellenforradalommal szembeni gyáva megalázkodás példájaként. Nos, aki ilyet nem csinált, csak lapulva szolgálta a gulyás-kommunizmust, az mind becsületes embernek, igaz magyarnak tarthatta magát. Valójában a második világháború óta uralkodó csonkamagyar ideológia korrektúrája volt ez. A népi mozgalom – ha csúnyán leszűkítette is a magyarság fogalmát – nem tagadta meg magát a nemzeteszmenyt, bár azt valami titoista, nemzeti proletárizmussá zsugorította. Ez könnyen befogadhatta – mint Ötvenhatban meg is történt – az egész magyarságot, a magyar hazát szolgálni akarók összességét. A keresztyénség „Isten, Haza, Király azaz: ország, hatalom” eszményét már a Dilettáns Koalíció alatt meg kellett tagadni, Ötvenhat elseperte a szocialista eszmék megvalósulási esélyeit, most már minden eszményt devalválni kellett, nehogy valahol csírája maradjon Ötvenhatnak. Eszményi, erkölcsi cél nem lévén, csak az önző, egyéni javak céltalan gyűjtése marad a hedonistává csonkított lelkű embernek. A bizantin állametika céltudatos volt: nem erőltette az írók követését az önkasztrációban, megelégedett azzal, ha valaki következetesen eunukhként, magyarul: ürüként viselkedett. Fel is épült így az új tekintélyhierarchia, kettős gúlában. Az egyik gúla csúcsán a szovjetvazallus állam pártdespotái állottak, alattuk politikai kényszerhatalom fegyveresei – zömükben gazdasági, vállalati vezetők – a polonikár köztisztviselők és a pártaktivisták, agitátorok, sajtócsahosok. Alul ott voltak a passzív kollaboráns szakemberek, alattuk tanügyi páriák, majd a munkája után élők tömege. A másik gúlát a társadalmi elismertség rangsora alkotta, valójában a kiábrándult passzív kollaboránsok birkanyája volt. Természetesen, ennek a gúlának csúcsa nem volt. Felső szintjén – rendes juhnyájhoz illően – az ürük állottak, kolomppal a nyakukon, utánuk a meggyőződés nélküli bégető, értelmiségieknek nevezett diplomások. A két gúla alapja ugyanaz a valóban dolgozó tömeg lett volna, ha az bármiféle tekintélyt elismert volna egyáltalán. A társadalom individualizálódott, dolgozott mindenki megmaradt eszményéért, családjáért, becsületéért, vagyonaért, tudományaért. Tagadhatatlan nagy érdeme a kádárizmusnak, hogy hagyta dolgozni a népet. Ennyi vívmánya maradt Ötvenhatnak, ettől emelkedett Magyarország a többi szovjetvazallus állam fölé.

A munka ment, az ország épült, ahogy lehetett távlati cél nélkül. A jövő nemzedék nevelése viszont elakadt, majd meg is szűnt, mert általánosan elfogadott, hogy eszmény nélkül nincs értékrend, melyre nevelni lehessen. Az ateizmus államvallássá lett, és türelmetlen

fundamentalizmusa alulmúlta a hajdani Oszmán Birodalomét. Előbb csak a hívőket volt sikk gúnyolni, majd istenkáromlás, az egyházi ünnepek, szertartások, szokások gúnyolása, lehetetlenné tétele következett. Hogy utána a haza káromlása, a nemzet káromlása következzen, valamint a becsületnek, a családi, házassági, baráti hűségnek és minden más erkölcsi értéknek a gúnyolása. Csoda-e, hogy most hat esztendővel az orosz megszállás megszűnte után még értékes magyar emberek ajkáról is rendszeresen hangzik: Ez nem Magyarország, ez nem kormány, hanem rabló-maffia, az akadémia ortopéd-vaskalaposok, haszonlesők egyesülete, az egyházakról jobb nem beszélni? Íme, ide vezetett annak a csonkamagyar ideológiának a következetes gyakorlata, mely annakidején a népi mozgalomnak a hibája volt, és amelyből nem gyógyult őszinte önvizsgálattal a Dilettáns Koalíció idején, hanem még a következő nemzedékre is átörökítette gyógyíthatatlan betegségét.

A kádárizmus magyarországi győzelme végzetes következményekkel járt az erdélyi magyarságra nézve. A román sovinizmus kapott az önkasztráció ötletén, és egyszerűen minden polonikárjától megkövetelte. A magyaroknak meg kellett tagadniuk nemcsak a proletárdiktatúra marxizmusától különböző minden más értékét, de magyar nemzeti identitásukat is, Magyarországot, a magyar nemzetet, történelmével, hagyományaival, műveltségével, irodalmával együtt. A magyar ifjúság, köztük a jövő tanárok – csak azt hallhatták „magyar” professzoraik szájából az egyetemen, a „magyar” könyv, folyóirat, napisajtó csak ezt zengte, hogy Erdély román föld már a Teremtést közvetlenül megelőző idők óta, a barbár magyarok itt sok bajt csináltak a múltban, jót semmit, még a független fejedelemség idején sem. Voltaképpen erdélyi magyar sincs, csak magyar ajkú román. A mi irodalmunk „erdélyi”, 1920-ban kezdődik.

Persze, Romániában elevenebbek voltak a bizánci hagyományok, nem kellett nyilvánosan átkot mondaniuk magukra az önkasztrálóknak, sőt, úgy érezhették, sikerült elkerülniük a kasztrációt. Mindössze az ötvenhatos magyar „ellenforradalmat” kellett megtagadniuk, kijelentve, hogy az „kalandorok öröksége” volt. Hihetetlen, de ezt a kijelentést „erdélyi magyar történészek” még 1990-ben is megismételték, Budapesten, amikor az Akadémia tagjaivá avatták őket, mint „mártíriumot szenvedett hőseit a magyar nemzeti eszmének” (!). Hogy ez valójában a magyarság megtagadását jelentette, az később kiderült, amikor az aposztázia gyakorlati alkalmazását szigorúan megkövetelték. Sajnos, egyértelműen jelentette az Ötvenhat miatt, vagy annak ürügyén elítélt tízezrek diszkreditálását, megtagadását, egyszerűen magyarságnak felelőtlenül károkat okozó elvakult szélsőségeseknek titulálva őket. Egy ilyen magyar történettudós még előttem is úgy mondta saját, börtönviselt apjáról, hogy az „hülyeségeket beszélt 56-ban”. Ezzel a fogással a román sovinszta deszpotizmus elérte azt, hogy az erdélyi magyarság szimpla életét továbbvonszoló, elengedhetetlen életfontosságú passzív magyar kollaboráció tagjai a politikai elítéltek kiközösítésére kényszerüljenek, megfosztva ezzel az erdélyi magyarságot a magyar identitástudat folytonosságának a lehetőségétől is. A nem aposztata magyarnak el kellett hallgatnia. A kollaboránsok közül is csak a csonkamagyar ideológia hirdetői beszélhettek – és beszélhetnek azóta is.

Persze, ez nem ment könnyen a legbizantinusabb ravaszsággal sem, mert az erdélyi magyarság, mint a világ minden magyarja, élete árán is vállalta Ötvenhatot, és gyalázatos árulóknak tartotta annak megtagadóit. De eljött Erdélybe Németh László, majd követői és tanítványai, minden magyar értelmiségi elismert vezérei, és nem az ötvenhatosok, hanem az

áruló aposztaták magatartását igazolták. Feltételezhetően, a vezérük otthon a mártír erdélyiek helyeslésével igazolták magukat a közvélemény előtt. Így már senkinek szava sem lehetett, mikor 1964-ben a börtönből hazajöttek az elítéltek, választhattak ők is a gyalázatos hitehagyás vagy a további kényszermunka között, a gyáva megalkuvók gúnyos, kárörvendő fitymálása közepette. Útlevelet a volt elítéltek nem kaptak, Erdélyből csak a kollaboránsok mehettek Magyarországra is, a nagyvilágba is. Ők zsebelték be az erdélyi helytállás hőseinek adott tiszteletet és szeretetet. És mindennek nem csekély anyagi hasznát. Később, Középeurópa liberalizálódásának kezdete után pedig már könnyen ment az, hogy a magyarországi és nyugati kapcsolatokból minden erdélyi kárvallottat egyszerűen kizárták, csak kommunista kollaboránsok maradtak a mezőnyben. Mikor mi végre kijutottunk, már minden hely foglalt volt az anyaországi szívekben és a segély-sorokban is. A határon túli magyarság csúfjára, hivatalokat, intézeteket létesítettek Magyarországon a határon túliak védelmére, szigorúan áttelepült, csonkamagyar kollaboránsokat – a határon túliak ügyének esküdt ellenségeit – ültetve most már a pozíciókba is.

Nem mondom, hogy a román kommunizmus kétmilliónyi magyar kárvallottjának ez a kisemmizése nem fájt volna, de magában véve csak mulandó veszélyt jelentett. A nagy veszélyt a nyugati román emigráció magyarellenes propagandájának az igazolása jelentette, hogy Romániában a kommunizmust a magyarok csinálták, azok tartják fenn, azok a haszonélvezők, a szegény román nép ellenére és nyomorúságára. Ez még fényesebben igazolódott a világ előtt 1990 után, amikor az erdélyi magyarok közül csak a kommunista kollaboránsokat engedték szerephez jutni. Még anyaországi barátainkat sem sikerült meggyőzni arról a különbségről, ami a magyar és a román kommunista párt szolgálata között állt fenn. Ma sem szabad még sehol a közvélemény tudomására hozni, hogy a román sovinizmus általános hadjáratot visel a magyarság ellen. Így lehetetlen a támadás elleni védekezés, de lehetetlen a megbékélés keresése is.

Az eszményvesztésből fakadó politikai károk keserűek bár, de nem végzetesek. Végzetes viszont az eszményvesztésnek az erdélyi magyar és a világ minden magyarjának a lelkében okozott kár, mely egy nálunk értékesebb nemzedék nevelését hiúsítja meg. Nincs Isten, nincs haza, nincs nemzet, nincs igazság, becsület, szabadság, egyenlőség, testvériség, szocializmus, liberalizmus, kommunizmus, egyszerűen nincs semmi, ami jó, igaz és szép, amiért áldozatot hozni érdemes volna. Még időt áldozni sem érdemes semmi megismeréséért, nemhogy életet bármi megvalósításáért, bár az egész élet értéktelen unalom. Milyen becsülete lehet az erkölcsi értékek papjainak, íróknak, művészeknek, oktatóknak, tanítóknak, különösen, ha a mindennapi piaci érdek szerint hirdetik értékesnek a viselkedést és művet. Senki sem tiszteli a saját magát hirdető apostolt, és minduntalan ilyeneket hallván, már a leghitelesebb prófétának sem hisz.

Nyilvánvaló, hogy nem a magyarság erkölcsi értékei hiányoznak, nem az a magyar nemzet értéktelen, amelyért – többek között – Petőfi Sándor életét sem sajnálta feláldozni, nem a sok ezeréves, magyaroknál is megőrzött népi hagyományok, nem a magyar keresztyénség szentjei és tanítói, nem a nyugati művelődés politikai bölcsei, katonai védelmezői, szorgalmas és kitartó munkásai, tudósai, művészei, feltalálói, sportbajnokai és helytálló hétköznapi emberei hiányoznak, hanem azok, akik ezek becsületét, alkotásaik becsét keressék, megőrizték, hogy a jövő nemzedéknek továbbadhassák. Kilencven után az emberiség közkinsévé lehetett volna tenni, ha nem Ötvenhat eredményeit, de legalább annyi áldozat árán megszerzett tapasztalatait

– ha volna, aki ezeket számontartaná. Helyette azt hallja az ember kozmopolitává vedlett polonikárok szájából – felfordul tőle az ember gyomra! – hogy Magyarországon még tanulni kell a szabadelvűséget és demokráciát, mert nincs hagyománya (!). Szó nélkül kell túrnunk Európa legtöbb szabadságharcainak, alkotmányküzdelseinek ignorálását, mert nincs, aki tudatlanságára figyelmeztesse a pimasz becsmérőt.

A magyarok történelmének bírálói sok esetben tárgyilagosnak mondhatók, mint Németh László és a bíráló népi írók többsége. Valóban émelyítő volt a középkori nemesség atavisztikus sleppjét képező k.u.k. és Horthy-kori sznobok urizálása, meg a valóságos népbetegség hatvanhetes-negyvennyolcas zsvaj. De mi a gyermek feladata édesanyja betegsége esetén? Hogy leszidja, pellengérre állítsa, megszégyenítse, undorral elhagyja, mert – talán könnyelműen –, szégyellnivaló betegséget szerzett? Az édesanyját szerető gyermek elfelejti, hogy mi az ész funkciója, és csak a szívére hallgatva mindent megtesz anyja gyógyulásáért, és még élete árán is védelmezi anyja becsületét, takargatja szégyenét. Nos, a hazát is szeretni kell, mint az anyát. Bajában, veszedelmében védelmére kell kelni, nem az ellenségei és rágalmazói oldalára állni. Ha valaki ellen valóban vétett az ország valamelyik hatósága, tisztviselője vagy népének egy része, ne akarja az az országon és neki nem vétett egyéneken megtorolni, hanem gondoskodjék arról, hogy hasonló hibák többé ne legyenek. Az erdélyi IKE konferenciákon mindenki elfogadta ezt a viselkedési kötelességet. Ne tűnjék papolásnak, mert én igazán nem szereztem jogot szenvedéseimmel arra, hogy ilyen tanácsokat adhassak – de válságos helyzetben az értelem engedje át az elsőséget az érzelmeknek, hiszen áldozatot csak szeretett személyért, eszméért hoz az ember, áldozat nélkül pedig nincs menekvés a válságból.

A magyar haza és nemzet, embertestvéreink iránti szeretet megértésével, de ésszerű határozottsággal revízió alá kell vennünk a magyarságnak összességében és egyéneiben viselt dolgait, az utolsó évszázad történetét, különös figyelemmel a népi mozgalomra és utóhatásaira. Itt csak néhány megoldandó problémát vetek fel:

A hatvanhetes Magyarország a liberális jogállam mintája volt. Egyebek mellett eszményi nemzetiségi politikája és kormányzata volt annyira, hogy most nekünk, határon túliaknak, vágyálunk volna ilyen jogi helyzet. Szétesését az első világháború elvesztése vonta maga után. A háborúvesztésnek melyek voltak azok a belső okai, melyek feltárása jövőnkre nézve hasznos lehet?

Vajon a „kitántorgott Amerikába” – szemlélet helytálló-e? Az Extra Hungariam non est vita... mellett nem kellene-e – évszázados késéssel – egybevetni a jobbágyság szabad költözködési jogával, vagy a nemzetközi jog által biztosított emigráció jogával, az emberi jogok egyikével? Ha a magyar népi kommunisták testvérként beszéltek volna valaha egy „szegény paraszt” zsellérrel, megtudhatták volna, hogy a nép egészséges józanságánál fogva kész volt felvenni a kapitalizmus-biztosította szabad versenyt a munka vonalán is minden más nemzet fiával. Hogy gyűjtötték a drága útiköltséget, milyen öntudatos büszkeséggel küldték haza keresetüket, vagy teremtettek egzisztenciát odakinn! Hogy magyar művészek, tudósok állták a versenyt a világon, hogy a filmművészetben több volt a magyar, mint az egyéb – például az ellen sem harcolni kellett volna itthon, hanem itthon is utánozni, de – a népművészet mintájára – a nép által, a külvárosi nép által is elfogadható, klasszikus értékekkel. A művészetek szórakoztató iparosodása ellen nem harcolni kell, hanem használni az ellenállhatatlan erejű

világáramlatot. Az emigránsokat nem visszafogadni kell, hanem egyáltalán nem kell elszakadni tőlük elmenetelükkor. Mielőtt a csonkamagyar kitagadná a kimenőt, fontolja meg, vajon ő valóban különb hazafi annál, vagy csak passzívabb. – Nyugatra futó szakmunkás barátommal beszélgettem Kolozsváron. Világosan fejezte ki magát: Nem akarom, hogy unokáim románok legyenek. Ha már magyarok nem maradhatnak, mert Magyarország megtagad minket, legyenek inkább németek. Arról pedig tenni fogok, hogy ükunokáim is büszkék legyenek erdélyi és magyar származásukra. – A külföldre menőt nem kell lebeszélni, sőt támogatni kell, hogy mehessen, tanulhasson, alkothasson, gazdagodhasson, sőt, nem kell egyáltalán kivándorlónak tekinteni. De mindent meg kell tenni azért, hogy távozásával itthoni jogai ne csorbuljanak, öröksége várja mindig a szülőföldjén.

A népi mozgalom kritikusai élenjártak annakidején a csonkamagyar normák alkalmazásában, elsősorban az irodalomban. Kitagadták a magyarságból az urbánusokat és idegen származásúakat. Kitagadódott Herczeg Ferenc, Korda Sándor, Radnóti Miklós, Márai Sándor, Wass Albert, Heltai Jenő, Molnár Ferenc, Kóbor Tamás és sok más értékes író, színész és más kiváló művész. Mivel eme bösz nemzetvédők 1944 után gyáván kussoltak, ahelyett, hogy becsületesen felülvizsgálták volna azelőtti, elhibázott ítéletüket, a szovjet megszállás adta vissza ezeknek és műveiknek erkölcsi méltóságát és műveik megfelelő értékelését. Velük együtt azonban beáradt a művelődésbe az azelőtt méltán elutasított minden egyéb, többnyire értéktelen ponyvairodalom, zene, képzőművészet, politika, szerzőjével együtt. Ideje volna már megírni a népi gondolat műkritikájának kritikáját, kibővítve az egész 20. századi magyar művészet vázlatos újraértékelésével.

Annak idején a pártagitátorok és velük együtt a polonikárok sajtója hódoló imádatot követelt mindennek, ami kommunista, bolsevik, szovjet és orosz. Most ugyanazok fiai követelnek hasonló magatartást mindennel szemben, ami nyugati, kapitalista és amerikai. Annakidején nem volt védelmezője az ezeréves európai magyar művelődésnek, gazdasági, társadalmi, politikai hagyománynak, most sem mer senki a mérhetetlen áldozattal megszerzett szocialista, kollektivistá eredmények mellett szót emelni. Mindenki tudja ugyan, hogy a nyugati fogyasztó társadalom kilátástalan, általános válságban van, hiszen nem tanult semmit a kapitalizmus hibáiból született bolsevik és náci katasztrofális próbálkozásokból. Ha már a nagy árat megfizettük a félévszázados rabsággal, nem kellene-e megvizsgálni, vajon mi hasznosítható a szocializmusból, úgy, ahogyan ezt 1956-ban minden magyar óhajtott?

Jogom és kötelességem eme kérdéseknek a felvetése. Jogom azért, mert a népi mozgalom fiataljaként, a népi írók tanácsainak megfogadásáért életfogytiglani kényszermunkára ítélt annakidején a román hadbíróság. Kötelességem viszont kivégzett, börtönben meggyilkolt, kényszermunkán, fegyházban, deportálásban, vagy otthon üldözött, megkínzott sorstársaim becsületének védelme érdekében vizsgálatot követelni a népi mozgalom és 1956 igazsága, becsülete, társadalmi, művelődési, politikai, erkölcsi értékeinek a védelmében. Meg kell végre mérni, ki, mikor, miben, mennyire vétett? De tegyék oda minden vétkező mérlegére értékeit, érdemeit, alkotásait is.

Javaslom, hogy szerveztessék nemzeti ankét a népiség kérdéseinek megvitatására. A Magyar Írók Szövetsége alakítson erre egy bizottságot az ankét lebonyolítására. Tegyék közzé a sajtóban vagy más módon hozzák az érdeklődők tudomására a népi mozgalom és népi írók

elleni és melletti kérdéseket, válaszokat, vallomásokat, és annyiszor ismételjék, ahányszor csak szükséges lesz a magyar közvélemény megnyugvására. Nekem és társaimnak a következő kérdéseim vannak:

1. Kik, hogyan felelősek azért, hogy a második világháború végén a magyar államhatalom folytonossága megszakítódott, és a magyar centrupártok kizárattak a választásokból? Hogy ezt Beneš fondorkodására a Szovjetunió akarta így, az közismert. De miért fogadták ezt el a magyar szociáldemokraták, kiscsapatok és parasztpártiak?

2. Az 1943-ban még a diktatúra ellen állást foglaló népi írók, 1945 és 1949 között miért nem figyelmeztették népüket a veszély közvetlenségére, holott ezt a Dilettáns Koalíció idején még meg lehetett volna tenni? Miért engedték át az országot és népét az 1943-as szárszói kommunistáknak?

3. Miért kussoltak a népi írók 1948 után, amikor a bolsevik terror, osztályharc, kollektivizálás, kitelepítés, börtön és az embertelenség minden eszközével irtották a magyar népet? Hány népi író, milyen ítéletet kapott népe védelméért?

4. Indulásakor a népi mozgalom a pártszélsőségektől távolságot tartó „harmadik út” volt. Ezt Ötvenhat egy minden párt feletti, egyetemes értékrendű síkra emelte. Hogyan, kinek a hanyagsága, szándékos bűne miatt csúszott le a népi mozgalom publicisztikája a marxista kommunista proletárdiktatúrába? 1990 óta a kommunista rendszer lehangosabb fenntartói a régi népi írók és publicisták lettek. Kik és milyen jogon tisztázták a kollaboránsok múltját, anélkül, hogy ezek legalább magyarázatát adták volna népellenes tevékenységüknek? A szakmai, kollegiális szolidaritás arra hajtotta a népi irodalom mai magyarországi reprezentánsait, hogy az 1944 óta kommunista parancsuralom alatt lévő erdélyi magyar művelődés 1990 után is az azelőttiek kezében, marxista dominancia alatt maradjon. Az erdélyi magyarság közéletének a művelődés az egyetlen területe. Helyesli-e valaki Magyarországon azt, hogy az erdélyi magyar közéletből a nem-kollaboránsok kizárassanak? Ha nem helyesli, mit tett ellene?

5. Ötvenhat miatt a világ rokonszenve – nem kis mértékben az írók kiállása folytán – a magyarság mellé állott. Az Egyesült Nemzetek Szervezete kénytelen volt bizottságot küldeni Magyarországra az emberi jogok szovjet részről való megsértésének kivizsgálására. Magyar írók tiltakozó nyilatkozatot szerkesztettek a bizottság jövelele ellen. E nyilatkozat aláírói, azok leszármazottai, illetve mostani híveik és pártfogóik – az akkori aláírók nevében – miért nem tartottak még bünbánatot, és miért nem kértek még bocsánatot az Ötvenhat miatt mártíriumot szenvedettektől, azok leszármazottaitól, valamint a magyar nemzetől, amiért rabságban tartása mellett emelték fel szavukat?

A történelmi igazságtétel nem követeli senki megbüntetését, még megbélyegzését sem, lett légyen az akár hóhér, ávós, pribék, pufajkás, ítélőbíró, vörös katona, politikus, uszító újságíró vagy passzív szemlélő, hiszen ezek meggyőződésüknek megfelelően, nyíltan álltak a barikád velünk ellenséges oldalán. De azok, akik lelkiismeretük ellen, csupán gyávaságból vagy haszonlesésből lettek testvéreik árulóivá, azok erkölcsi elítélése – a tiszták becsületének védelméért – meg kell történnék! A megbocsátás minden keresztyén kötelessége, meg kell

bocsánata mindenkiné, aki bocsánatát kéri, és jobbulást ígér. A bűn ugyanis egyéni, a bocsánatkérés egyéni és a megbocsátás is az. Én, keresztyén hívő egyén, megbocsátottam minden ellenem vétkezőnek, bocsánatkérés nélkül is, sőt, el is felejtettem mindent. A közösséggel, társadalommal, néppel, nemzettel, emberiséggel szembeni bűnöket csak Isten bocsáthatja meg, embernek, egyénnek erre joga nincs. Bűnös nép, bűnös közösség nyilvánvalóan nincs, csak a közösséget alkotók közös, vagy együttes bűne. Nos, nem bűnös a népi mozgalom egyes írók vétké miatt, nem vétke az erdélyi magyarság Románia bolsevizálása miatt, nem bűnös a magyar nép sem a német, vagy a szovjet megszállásért. Magyar egyének viszont bűnösök lehetnek a népnek tulajdonított esetekben. A közösségnek pedig kötelessége kikutatni, és ítélőszék elé állítani bűnöseit. Ha a vádlottak bűnvallást tesznek, megbocsátásért folyamodnak – Istennél lévén a bocsánat – a keresztyén ember kötelessége Istentől kérnie a bocsánatot embertársa számára. A bűnöst ki nem adó közösség viszont magán hagyja a vádat.

Az én vádoló kérdéseim annak a bibliai órállónak a vétkét olvassák egyes népi írók fejére, aki – bár látta a veszélyt – nem figyelmeztette népét, hiszen csak az írók az egész magyarság bizalmának birtokában voltak képesek a fenyegető veszély meglátására, de elmulasztották népük figyelmeztetését.

Nagyon tévedne az, aki jelen emlékezéseimben felületesen olvasva, azt gondolná, hogy én a kommunistákat, marxistákat, kollaboránsokat, vagy bárkiket is, akiknek véleménye nem talál az enyémmel, ki akarnám zárni a magyar közéletből, hiszen minden igyekezetemmel a másikat kizárni akaró csonkamagyar szindróma ellen hadakozom. De az tűrhetetlen képtelenség, hogy egy százaléknyi kollaboráns kizárja a kilencvenkilenc százaléknyi nem-kollaboránst, mint velünk, a romániai kommunista diktatúra magyar kárvallottjaival történik.

A népi írókról csak annyi derülhet ki az új számvetés után, hogy nem voltak azok a csallhatatlan istenségek, akikké híveik, követőik képzelete, a mi képzeletünk tette őket, hanem gyarló emberek. Népvézéri ambíciói csak Veres Péternek voltak, esetleg még néhány más kommunistának. Szokás Németh László szentenciáit politikai alapigeként idézni, holott ő ezeket nem ezzel a szándékkal írta, hanem egészen más összefüggésben. Amit viszont érvényesítés igényével hirdetett Németh László, azok csonkamagyar betegségének a folyamányai, tehát beszélni sem illik róluk, azokat egyszerűen el kell felejtetni. Ezzel a magyar művelődéstörténet elveszít egy nagyon rossz, botcsinálta politikust, de nyer egy kitűnő művelődéstörténész esztétát, akinek tanulmányait az egyetemes válságból kivezető utat kereső egész emberiség igényli és várja. Szépirodalmi műveinek értékelése a nagyon kicsire zsugorodott magyar olvasóközönség dolga. Ezt a kiadók minden klasszikus esetében érzékelní szokták.

Azt hiszem, nemcsak mi, öregek, de az egész magyar értelmiség nagy örömmel fogadna egy közepes nagyságú kötetet a népi költők verseivel. Minden már elhunyt költő szigorúan válogatott versei kerüljenek bele Erdélyi Józseftől Gellért Sándorig, akire a „népi” jelző ráilleszthető. Nagy volna a kereslet Szabó Dezső tanulmányai, és még nagyobb novellái, kisprózája iránt. Ismerőseim óhaját is tolmácsolom akkor, amikor Kodolányi János Gilgames, Mózes, Jézus regényeinek új kiadását kívánom. Persze, semmiképpen nem akarok a műkritikusok dolgába avatkozni. Szólási jogot sem magamnak, hanem a negyven éven aluli, fiatal esztéták számára kérek.

A népi mozgalom általános politikai értékrendje nem fogalmazódott meg annak idején. Megfogalmazás nélkül, valóban a néplélek sugallati erejéből 1956-ban sikerült magát egy villanásnyira megmutatnia. Hogy a magyarság, Európa és az egész emberiség javára mi fordítható majd belőle, az már nem a népi mozgalom, hanem Ötvenhat újraértékelése fogja megmondani. Erre majd külön sajtóvitát, ankétot, konferenciát kell rendezni, de csak a jelenlegi pártpolitikai kisajátítási törekvések elülte után. Az 1993-ban rendezett balatonszárszói összeröffenés nagyon hasznos volt, mert meggyőzően bizonyította: így nem szabad a kérdéseket megközelíteni. Jó volna – például – az ötvenhatosok véleményét is meghallgatni, az elhunytakét hagyatékukból rekonstruálni, pártpolitikai kapcsoltságuktól függetlenül, kommunisták és klerikális, hívők és ateisták, szegények és még szegényebbek együtt, egymás mellett, ahogy ez 1956-hoz illik. Új közerkölcsi normákat kell megállapítani, hogy a közhatalom gyakorlásának ne csak pártcéljai legyenek, hanem a részek = partes síkja feletti tevékenységi területen is útmutatóul szolgálhasson, az egyetemes nemzeti és emberi célok megvalósítása felé.

Ez az iromány nem rendszeres, tudományos igényű tanulmány, vagy dolgozat, hanem egyszerűen emlékezés: szeszélyesen rendszertelen, mert őszinte. Nem tárgyilagos és független, hiszen érzelmileg nagyon is kötődöm a témához. A széles tömegek között terjeszteni nem kell, viszont feltétlen hozzáférhetővé kell tenni azok számára, akik szívügyüknek tekintik a népi mozgalmat, a népi írók és követők becsületét, mert azoknak el kell olvasniuk azért, hogy megfelelhessenek az itt felhozott kérdésekre. Ha feleletével senki sem változtat azon, amit én állítottam, minden így marad érvényes, ahogy leírtam. A marxista nihilistákból lett mostani dialektikus cinikusokat, anarhistákat, hedonistákat ez nem érdekli, azok ne olvassák sem ezt az irományt, sem más hasonlót. Azok azonban, akik a magyar nemzetet értékrendi, erkölcsi közösségnek tartják, akik szerint a magyarság olyan érték, melyért mindent, még életet is érdemes áldozni – azok olvassák el, mert a nemzet becsülete olyan érték, amelyen sem szeplőt, de homályt nem szabad túrni.

Kolozsvár, 1996. március 30.

Dobai István

A kézirat Pomogáts Bélának, az Írószövetség akkori elnökének lett átadva.